

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV ROMÁNSKÝCH STUDIÍ

DIPLOMOVÁ PRÁCE

DENISA STREUBLOVÁ

Syntaktické rozdíly mezi italiano letterario a italiano neostandard

Syntactic Differences between Italiano Letterario and Italiano Neostandard

Praha, 2011

Vedoucí práce: Mgr. Pavel Štichauer, Ph.D.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a že jsem uvedla všechny použité prameny a literaturu.
V Praze dne 5. 1. 2011

Obsah

Úvod.....	1
1. Teoretická část	2
1.1 Definice pojmů italiano letterario a italiano neostandard a jejich místo v architektuře italštiny.....	2
1.2 Vznik nového literárního standardu v 19. století	3
1.3 Šíření vzorového jazyka po sjednocení Itálie	5
1.4 Italština v 1. polovině 20. století.....	8
1.5 Italština po 2. světové válce.....	10
1.6 Vývojové tendence jazyka a uznání neostandardu	11
1.7 Současná jazyková situace a prognóza dalšího vývoje	18
1.8 Proměna italštiny v literárních dílech v 2. polovině 20. století	19
1.9 Dvě varianty neostandardu: psaná a mluvená	21
1.10 Zkoumané jevy	27
2. Empirická část	30
2.1 Krásná literatura	30
2.2 Jazyk denního tisku	38
2.3 Jazyk časopisů	45
2.4 Zhodnocení a shrnutí	50
Závěr	54
Příloha č. 1.....	60
Bibliografie	61
Summary	64
Riassunto.....	68

Úvod

Cílem této diplomové práce je porovnat syntax dvou jazykových úžů v rámci italštiny, a to *italiano letterario* a *italiano neostandard*. Nejprve tedy musíme vymezit problematiku, tedy obě varianty definovat a následně popsat a porovnat z lingvistického hlediska. Nadále se jim budeme věnovat na úrovni syntaxe, tedy vymezíme syntaktické rozdíly mezi nimi. Až potud budeme vycházet z děl italských lingvistů, kteří se věnují vývoji jazyka včetně jeho nejnovějších tendencí (např. Tesi, D'Achile, Cortelazzo, Mengaldo aj.), a sociolingvistiky (Berruto), ale opírat se budeme i o deskriptivní gramatiky (Serianni). Českou terminologii jsme přebírali většinou z italské mluvnice docentky Hamplové, bohužel se však vyskytly i případy, kdy některý jev český název nemá (např. *frase presentativa*, *che polivalente*) a v této situaci jsme se drželi italského názvosloví. Následovat bude vlastní empirická analýza, v níž na základě práce s autentickými italskými texty různého typu (novinové a časopisové články a současná krásná literatura) budeme zkoumat, nakolik jednotlivé zjištěné syntaktické rozdíly mezi oběma jazykovými variantami opravdu existují a nakolik se tendence neostandardu projevují v současném psaní. Z důvodů rozsáhlosti problematiky bohužel nemůžeme provést vyčerpávající kvantitativní analýzu, uvedeme tedy pouze, s jakými z popisovaných jevů jsme se v jakém typu textů setkali, které převažují a které se naopak nevyskytují, nebo téměř nevyskytují. Do hloubky se budeme věnovat syntaktickým rozdílům, ale krátce zmíníme i rysy neostandardu, které se projevují na jiných jazykových rovinách.

Analýze jsme podrobili tři literární díla, tři italské deníky a tři časopisy vycházející v týdenním intervalu. Literaturu zastupovaly povídkové soubory tří autorů – *Bar Sport Duemila* Stefana Benniho, *Compleanno dell'Iguana* spisovatelky a překladatelky Silvie Ballestry a *Fango* od Niccola Ammanitiho. Z novin jsme vybrali tři nejčtenější italské deníky: *Corriere della Sera*, *La Repubblica* a *La Stampa*. Analyzovanými týdeníky byl bulvární *Vivo*, časopis pro ženy *Gioia* a časopis zaměřující se na aktuální dění doma a ve světě *L'Espresso*. Autory, deníky i časopisy vždy krátce uvedeme; tyto informace čerpáme z příslušných internetových stránek.

Teoretická část diplomové práce je rozdělena do několika kapitol. Nejprve popíšeme současnou sociolingvistickou situaci v Itálii a definujeme oba klíčové pojmy, tedy *italiano*

letterario a italiano neostandard. Poté popíšeme v diachronické perspektivě přechod od jednoho jazykového úzu k druhému; obě varianty tedy zasadíme do historického kontextu. Provedeme i krátký exkurz do světa literatury a stručně popíšeme, jaké jazykové tendence se projevovaly v literárních dílech ve 2. polovině 20. století.

V další části popíšeme základní rysy, kterými se neostandard odlišuje od italiano letterario, a to nejen z hlediska syntaxe, ale i morfologie a lexika. Poté poukážeme na rozdíly mezi mluvenou a psanou řečí, které přetrvávají i v neostandardu, přestože se mluvené řeči hodně přiblížil. Následovat bude výčet a popis těch syntaktických jevů, které podrobíme empirické analýze.

1. Teoretická část

1.1 Definice pojmů italiano letterario a italiano neostandard a jejich místo v architektuře italštiny

Oba termíny používáme v souladu s Gaetanem Berrutem, z jehož pojetí sociolingvistiky současné italštiny vycházíme. Berruto zkonstruoval pro architekturu italštiny trojdimenzionální model (viz Příloha 1). Osy modelu jsou následující: diamesická (rozlišuje mezi psaným a mluveným jazykem), diastratická (zobrazuje varianty jazyka podle toho, jaká společenská vrstva je používá) a diafasická (zachycuje specializované jazyky podle oborů jejich užití a žargon). V modelu není přítomna diatopická osa, která rozlišuje mezi celonárodními a regionálními variantami jazyka. Berruto (1987: 20) ovšem upozorňuje, že diatopický aspekt je v italštině všudypřítomný a nelze od něj nikdy zcela odhlédnout.¹

V centru modelu se nacházejí takové varianty jazyka, které jsou co nejméně příznakové, spojují v sobě co nejvíce národních sjednocujících rysů a disponují psanou i mluvenou formou. Právě tam nalezneme italiano letterario a italiano neostandard, ačkoli se svým umístěním zcela neshodují: italiano letterario leží trochu výš na diastratické i na diafasické ose, z čehož vyplývá, že je méně hovorová než italiano neostandard a že jde o rejstříkově vyšší variantu.

Další stavební kameny v architektuře italštiny, které Berruto uvádí, jsou mluvená hovorová italština (vpravo na diamesické ose, nemá tedy svou psanou obdobu), substandardní

¹ „(...) la dimensione diatopica è stata messa sullo sfondo e considerata in un certo senso a priori (...).“

regionální lidová italština a argoty a poté pouze psané a stylisticky vysoké rejstříky (nebo alespoň v rámci Itálie považované za stylisticky vysoké): úřední italština (*italiano burocratico*), formální vysoká italština (*italiano formale aulico*) a technicko-vědecká italština (*italiano tecnico-scientifico*).

Variety *italiano letterario* a *italiano neostandard* jsou nepříznačkové a používané na celém území Itálie. *Italiano letterario* odpovídá normě, která byla stanovena po sjednocení Itálie v 60. letech 19. století. *Italiano neostandard* je termín z 80. let 20. století související se změnami, které byly v italštině pozorovány od doby, kdy používání italského standardu konečně začalo převažovat nad dialekty (přibližně od 2. poloviny 20. století). Neostandard se vyznačuje především tím, že akceptuje i prvky jazyka, které byly dříve považovány za substandardní, a menšími rozdíly mezi mluvenou a psanou formou (lidé používající neostandard tedy píší podobně, jako mluví).

1.2 Vznik nového literárního standardu v 19. století

V 19. století v souvislosti se vzrůstajícím národním uvědoměním a blížícím se politickým sjednocením Itálie se opět vynořila otázka jednotného národního jazyka. Stávající literární standard, který vznikl v 16. století na základě psané florentštiny 14. století (jazyk Danta, ale především Boccaccia a Petrarky) byl všeobecně považován za mrtvý jazyk, který ožívá pouze v literatuře nebo při formálních událostech, ale v běžných komunikačních situacích se nevyskytuje. Lidé na území Itálie mluvili svými dialekty a použití starého standardu se skutečně vázalo pouze na literaturu, aniž by ovšem sami literáti byli s jazykovou situací spokojeni.

Ve znovu rozpoutané diskusi o italském jazyku, který by byl stabilní, použitelný pro všechny typy textů a měl by sjednocující funkci, se prosadil lombardský spisovatel Alessandro Manzoni, jenž podobnou otázku řešil už v rámci svého regionu. Podle Manzoniho bylo nutné hledat kořeny italštiny ve Florencii, nejen díky dávné prestiži florentštiny, ale i proto, že na rozdíl od jiných dialektů měla víceméně jednotnou psanou i mluvenou formu a hovořili jí všichni obyvatelé města. Podle Manzoniho a jeho přívrženců nemělo smysl vytvářet nový jazyk na základě několika hlavních italských dialektů.

Odmítali ovšem i teze puristů, že literárním jazykem by měla zůstat florentina ze 14. století, naopak usilovali, aby jazyk co nejvíce vyhovoval soudobému úzu.

Problematikou jednotného jazyka se Manzoni začal zabývat již v roce 1821 při práci na románu *Fermo e Lucia*, první verzi svého životního díla známého pod finálním titulem *Snoubenci (I Promessi Sposi)*. První fáze jeho díla byla eklektická – Manzoni používal tehdejší spisovný literární jazyk, ale nebál se ani prvků lombardského dialektu či galicismů. Když pracoval na první verzi románu již pod názvem *Snoubenci* (1825-1827), přistoupil k jazykové fúzi mezi milánským dialektem a toskánštinou. Tato toskánština ovšem pocházela z jiných knih a měla daleko k živému úzu. Až v další edici *Snoubenců* z roku 1840 (tzv. Quarantana) předvedl Manzoni uceleně své představy o ideálním jednotném jazyku. Quarantana byla napsána v soudobé florentštině, jakou hovořili vzdělaní městští obyvatelé toskánské metropole. Oproti předchozím verzím se lišila výběrem lexika, fonologií, morfologií i syntaxí. Manzoni nahradil čistě lombardské výrazy florentskými a zároveň román očistil i od archaických a knižních slov a latinismů. Mluvená florentština té doby příliš nerespektovala diftong „uo“ a tak se v Quarantaně vyskytuje mnoho slov psaných pouze s jednoduchým „o“ (výjimkou byla slova jako *buono, cuore, fuoco, uomo* či *nuovo*). Dochází k eliminaci osobních zájmen *egli, ella* a k občasnému použití tvaru *lui* místo *egli*. Většina tvarů 1. osoby jednotného čísla imperfekta končí na -o, nikoli na -a. Starší alomorfy některých slovesných tvarů byly nahrazeny moderními (např. *vedendo* místo *veggendo, chiedo* místo *chiego* atd.). Pozice klitik ve Quarantaně odpovídá soudobému úzu (*non vedendomi* místo *non mi veggendo*). Větná syntax je lineární, souřadná souvětí převažují nad podřadnými, v podřadných souvětích se ke každé hlavní větě vážou většinou maximálně dvě vedlejší a počet polovětných vazeb je redukován.

Na druhou stranu se Manzoni vyhýbal některým tvarům, které byly až příliš florentské a zaváněly regionalismem – upřednostnil tak *prendere* před *pigliare* a *vado* před *vo*. Podobně nebral v úvahu ani jazyk nižších florentských vrstev.

Manzoniho vzorový jazyk se stal terčem kritik. Mnozí mu vyčítali, že je paradoxní, aby se lidé učili mluvit italsky z románu. Manzoniho řešení ovšem nikdy nebylo překonáno. Byl velmi vlivný a po sjednocení Itálie se díky svému příteli Emiliu Brogliovi, jenž obsadil post ministra školství, stal předsedou Komise pro sjednocení jazyka. Na základě programu této

komise pak postupně měli obyvatelé Itálie nahrazovat své rodné dialekty vzorovým jazykem.

Z Manzoniho kritiků stojí za zmínku Graziadia Isaia Ascoli, jenž byl nejkonzistentnějším odpůrcem Manzoniho řešení. Se svou polemikou se ozval v 70. letech, po vydání slovníku *Novo vocabolario della lingua italiana secondo l'uso di Firenze* (viz níž). Nelíbilo se mu, že by se jednotným jazykem měla stát řeč jednoho toskánského města. Toskánu považoval za kraj nevzdělanců a vzhlížel spíše k Římu. Jako první argument mu posloužil už samotný název slovníku a absence diftongu ve slově *novο*. Poukazoval na vývoj vokálů v jazyce a na fakt, že s výjimkou Toskánska se po celé Itálii z latinského /o/ v otevřené přízvučné slabice stalo /uo/. Jazyk neviděl jako něco, co existuje samo o sobě, nýbrž jako neoddělitelnou součást kultury. Tomu musí odpovídat i prostředky šíření jazyka. Jazykovou situaci v Itálii po sjednocení přirovnával k situaci v Německu, které před sjednocením také fungovalo jako samostatné státy, a vynucovanou jednotu jazyka považoval za předčasnou a v oné době dokonce nebezpečnou. Nejprve je nutné pozvednout úroveň kultury na celém území Itálie, aby měl jazyk dobré podmínky pro to stát se jednotným.

1.3 Šíření vzorového jazyka po sjednocení Itálie

Bezprostředně po sjednocení Itálie byla pouhá 3 % obyvatelstva italofonní² (převážná většina pocházela z Toskánska a z Říma); zbytek populace ovládal pouze svůj rodný dialekt. Problémem v šíření nové jazykové normy byla i vysoká míra negramotnosti (až 80 % populace v roce 1861, o deset let později 73 %).

Krátkodobě novému standardu napomohla situace v letech 1865-1871, kdy byla Florencie hlavním městem sjednocené Itálie, hostila tak mnohé úřady a zároveň i začal vznikat byrokratický jazyk na základě florentštiny. V té době pronikly do obecné řeči i mnohé idiomatické čistě florentské výrazy (např. *riprendere fiato*, *a perdita d'occhio*, *parlare come un libro stampato*, *si fa presto + infinitiv aj.*).

V roce 1868 Manzoni publikoval Zprávu o jednotě řeči a prostředcích pro její rozšiřování (*Relazione dell'unità della lingua e dei mezzi per diffonderla*), v níž upozornil na nutnost

²tento údaj uvádí De Mauro, Tesi ovšem předkládá i údaje z jiných zdrojů a podle něj např. Castellani uvádí, že italofonních bylo 10 % obyvatelstva.

vydání nového slovníku v souladu s živým florentským územ. Zároveň vyžadoval i vznik diglossních slovníků pro jednotlivé regiony, kde by vedle místních nářečních výrazů byl uveden i jejich florentský ekvivalent. Za vzor považoval Manzoni francouzský slovník Académie française, naopak odsuzoval dřívější slovníkářské počiny Accademie della Crusca.

Manzoni, jenž zemřel v roce 1873, se již nedomohl dokončení velkého čtyřsvazkového slovníku *Novo vocabolario della lingua italiana secondo l'uso di Firenze* (známého též pod jménem *Giorgini-Broglio*, podle svých dvou vydavatelů), který vycházel postupně v letech 1870-1897. Slovník byl v mnohém velmi inovativní a formálně připomínal slovníky dnešní doby. Vyhýbal se archaickým výrazům a velmi dobře mapoval lexikum soudobé florentštiny. Podle vzoru francouzského slovníku uváděl příklady z autentické mluvené řeči, nikoli z literatury, jak bylo v italské lexikografii zvykem. Nikdy ovšem nepatřil mezi nejpoužívanější slovníky, nejen kvůli Ascoliho kritice, ale i vzhledem k tomu, že v daném období (někdy označovaném jako „zlatá éra slovníkářství“), jež význam slovníků přeceňovalo, rozhodně nebyl ojedinělým významným jazykovědným počinem. Vycházely další slovníky a gramatiky: slovníku *Giorgino-Broglio* byly v mnohém podobné *Vocabolario della lingua parlata* (1875) autorů Rigutiniho a Fanfaniho nebo *Novo dizionario universale della lingua italiana* (1887-1891) Policarpa Petrocchiho, v němž byly uvedené zvláště i zastaralé výrazy, jež Manzoni nedoporučoval. Petrocchi též publikoval *Grammatica della lingua italiana* (1887) a již dříve vydal Raffaello Fornicari svou *Grammaticu* (1879) a *Sintassi italiana dell'uso moderno*. V roce 1894 vyšla *Grammatica della lingua italiana* autorů Giulia Cappucciniho a Luigiho Morandiho, který učil italsky samotného krále Viktora Emanuela III.

Nejúčinnějším prostředkem šíření jazyka měla být samozřejmě výuka ve škole. Manzoni se ve své Zprávě dokonce zasazoval o to, aby po celém území Itálie ve školách vyučovali toskánští učitelé, čímž by se zajistilo, že žáci budou pod vlivem autentické florentštiny. Tato podmínka byla ovšem jen zřídka naplněna a učitelé často hovořili dialektem s prvky italiano letterario. Navíc pro mnoho rodin, především na venkově, byla škola – ač podle zákona z roku 1859 bezplatná - zbytečný přepych, který si nemohly dovolit a děti do škol neposílaly (odhadem obešlo povinnou školní docházku 60 % dětí v roce 1861 a 40 %

děti o deset let později) a v mnoha regionech stále převažovala negramotnost a užívání dialektu, případně italizovaného dialektu, který byl ovšem spisovné italštině stále vzdálený.

Vznikala nová literární díla, jejichž hlavním účelem bylo představovat čtenářům novou jazykovou normu – mezi takové knihy patří například i *Pinocchio* Carla Collodiho, jehož jazyk vycházel opravdu z mluvené florentštiny a který tak Italy neseznámil pouze s florentským lexikem a gramatikou, ale i s frazeologií.

Státní úředníci museli velmi záhy italštinu ovládnout, neboť úřady a administrativní orgány komunikovaly s obyvateli pouze italsky a lze říci, že právě automatizovaný byrokratický jazyk značně napomohl italianizaci. Méně vzdělaní lidé používají výrazy náležející do byrokratického rejstříku dodnes, především ve formální komunikaci.

Mnohé rysy byrokratické koiné se promítly i do jazyka denního tisku a periodik, které se v druhé polovině 19. století poprvé staly masmédiem. Novináři tak začali používat různé typizované výrazy, které původně náležely výhradně do sféry administrativy, např. anaforické prostředky *deixe* v inverzi (*sunnominati signori*, *suddetta società* atd.) nebo různé stereotypní předložkové či příslovečné spojení zcela vzdálené mluvenému úzu (*in guisa che*, *in virtù di*, *onde* + *infinitiv*, *testé* atd.). Již tou dobou se jazyk novin začal odlišovat od literární italštiny využíváním krátkých syntaktických celků a nominálního stylu, který se nejvíc uplatňoval v nadpisech, jež většinou zcela postrádaly sloveso ve finitním tvaru. Zároveň díky novinám proniklo do obecné řeči mnoho automatizovaných jmenných a slovesných kolokací, dokonce některé regionalismy označující místně specifickou skutečnost (např. *camorra*, *picciotto*, *panettone*) a lze říci, že jazyk tisku značně přispěl k šíření jednotné italštiny a stabilizaci jazykové situace.

Další faktory, které přispívaly k hromadnějšímu používání jednotné řeči, byla povinná vojenská služba, urbanizace a vnitrostátní migrace, díky nimž docházelo k častějším stykům mezi lidmi z různých oblastí, kteří by se mezi sebou svými dialekty jinak nedomluvili.

Nová jazyková forma se ovšem nejsnadněji šířila mezi městskou inteligencí. Tato vrstva obyvatelstva už byla na konci 19. století italofoonní nebo alespoň diglossní, tj. používali

dialekt (např. v rodině nebo mezi přáteli) i italštinu (ve formálním kontextu). Na venkově (a především na jihu území) stále převažovaly místní dialekty a vysoká míra negramotnosti.

1.4 Italština v 1. polovině 20. století

S nástupem 20. století se proces italianizace urychlil. Došlo ke zpřísnění zákona o povinné školní docházce a tím ke snížení míry negramotnosti. V důsledku toho sílil vliv tisku a literatury. Postupovala industrializace a s ní spojená urbanizace a interní migrace.

Specifickým obdobím pro vývoj italštiny byla Mussoliniho fašistická éra. Mussolini pokračoval v boji proti negramotnosti, který zahájil již premiér Giolitti na začátku století. Pomineme nabubřelou rétoriku jeho projevů plnou vojenských a náboženských metafor a budeme se zabývat pouze těmi kroky, které měly dopad na vývoj jazyka v té době.

Mussolini zavedl cenzuru jazyka a jazykové plánování. Byla mu blízká romantická idea jednoty národa a jazyka, usiloval tedy o to, aby celý národ opravdu spojovala jedna řeč a dialekty a jazyky menšin mu byly trnem v oku. Během dvacetiletého období jeho vlády dialekty zmizely ze školních osnov a nebylo možné je slyšet ani v rozhlase či při různých veřejných shromážděních. Bojoval také proti neitalským vlivům na jazyk, což se týkalo hlavně lexika (z té doby pocházejí slova jako *regista*, *autista*, které nahradily původní výpůjčky z francouzštiny), ale i morfosyntaxe (ve zdvořilostním oslovení *Lei*, jež bylo v italštině zakořeněno již od 16. století, viděl Mussolini hispanismus a přikázal je nahradit 2. osobou množného čísla, přičemž ovšem *voi* jako zdvořilostní oslovení zavánělo jihoitalskými dialekty). V novinách z téže doby se běžně objevovaly rubriky, které uváděly nevhodné cizí výrazy a návrhy, jak je nahradit (například *Una parola al giorno* žurnalisty Paola Monelliho). Vznikl nový časopis *Lingua Nostra*, v nichž jazykovědci naklonění režimu psali erudované články ve prospěch Mussoliniho jazykového plánování. V letech 1940–1943 vydala Accademia d'Italia v patnácti seznamech přibližně 1500 slov přejatých z cizích jazyků a zároveň hledala odpovídající čistě italské ekvivalenty. Organizace, které měly cizí slova v názvu, se musely přejmenovat (např. z *Club alpino italiano* se stal *Centro alpinistico italiano*). Na druhou stranu byla některá cizí slova trpěna, např. *sport*, *film*, *tennis*, *tram*, *camion*.

Ani přísná lingvistická cenzura však zcela nevyhladila dialekty (nezdařila se ani násilná italianizace německy mluvících regionů) a stejně tak nezabránila přijímání dalších výpůjček. Zatímco však v dřívějších dobách italština přejímala slova především z francouzštiny, nově šlo o anglické výrazy – byly to především termíny označující nové technické vynálezy a reflektující soudobou světovou situaci, v níž měly jasné navrch Spojené státy americké.

Novým médiem, které taktéž mělo didaktickou funkci a přispívalo k šíření jednotné italštiny, byl rozhlas. Rozhlasové vysílání bylo v Itálii uvedeno v roce 1924, ale ze začátku náleželo především hudbě. Až ve 30. letech se začal zvyšovat počet hodin mluveného slova, které Mussolini využíval kromě šíření propagandy i ke vzdělávání obyvatelstva v jazykové oblasti. Rozhlas byl prvním médiem, které pomohlo sjednotit italskou fonologii. Jako norma správné výslovnosti byla zavedena spisovná florentská výslovnost (tj. výslovnost, která respektovala otevřené a zavřené samohlásky, znělé a neznělé sykavky a jednoduché a zdvojené souhlásky, ale byla očištěna od příznakově florentské spirantizace okluzív p, t, k a frikativní výslovnosti ve slovech jako *gelato*, *bacio*), které ale později začala konkurovat spisovná římská výslovnost (profesionální hlasatelé se učili vyslovovat římsky, herci z divadelních škol zase florentsky). Nutno ovšem podotknout, že standardní výslovnost je utopií do dnešních dnů a neexistuje jediný rodilý mluvčí, pro nějž by byla standardní výslovnost součástí jeho rodného jazyka, ač se vyskytují mluvčí užívající nepříznačnou výslovnost.

Rozhlasové zprávy (*Giornale radio*) mívaly jednoduchou lineární syntax a používaly běžná srozumitelná slova, proto byl jejich jazyk přístupný širokým lidovým vrstvám. I to bylo v souladu s Mussoliniho jazykovým plánováním, neboť řeč podle něj neměla sloužit jen vzdělavcům, ale všem Italům. Jakožto zvukové médium byl rozhlas vstřícný i vůči analfabetům, kteří stále ještě tvořili podstatnou část populace.

Závaznou normativní gramatikou Mussoliniho doby byla *La grammatica degl'italiani autori* C. Trabalzy a E. Allodoliho z roku 1934. Slovník fašistické éry nebyl nikdy

dokončen – vyšel pouze první díl A–C (1941), přičemž ovšem fašisté odepřeli Accademii della Crusca vytvořit již pátou edici svého slovníku.

1.5 Italština po 2. světové válce

Poválečná jazyková situace ukázala, že Mussoliniho snahy o vymýcení negramotnosti a používání dialektů nebyly zcela úspěšné. Tesi (1995: 214) uvádí následující statistické údaje: v roce 1951 jenom 18,5 % populace starší šesti let používalo výhradně italštinu ve všech situačních kontextech a 18 % obyvatelstva bylo diglossních. 63,5 % populace užívalo pouze dialekt. Negramotnost byla stále problémem zemědělských oblastí, a to především na jihu země, v Kalábrii a Basilikátě. V hlavních městech provincií dosahovala úrovně 7,46 %, zatímco v zemědělských oblastech kolísala mezi 11 a 18,57%.

Sociolingvistický obrat přinesl italský hospodářský zázrak z let 1959-1963. Díky celosvětové konjunktuře, prosperujícímu mezinárodnímu obchodu, protekcionismu, novým zdrojům energie, změnám v ocelářském průmyslu a levné pracovní síle se z převážně zemědělské Itálie stala během několika let průmyslově vyspělá země. Téměř veškerý průmysl se ovšem soustředil na severu Itálie, což vedlo k silné vlně interní migrace. Vedle Turínu a Milána ovšem přitahoval přistěhovalce z jihu i Řím. Interní migrace opět přispívala k šíření jednotné obecné řeči a rozměňování a italianizaci dialektů. Jazyk velkých měst severní Itálie tou dobou ztratil některé své příznakové rysy, především ve výslovnosti. Zároveň některá geosynonyma náležející do oblasti severní Itálie přecházela do celonárodního lexika vzhledem ke zvyšující se prestiži severu (např. *anguria* získalo převahu nad středoitalským a jihoitalským *cocomero*, *formaggio* nad *cascio* apod.). Naopak mnohá slova původem toskánská (*acquaio*, *toppa*, *pigionale*) na prestiži ztrácela a začala být pocíťována jako silně nářeční. Některá nářečí získala v průběhu doby stigma nižšího sociálního postavení, což vedlo k další eliminaci nářečí a šíření italštiny.

S průmyslovou vyspělostí země a urbanizací se zvyšoval i počet středních vrstev a úroveň vzdělanosti. Přibývalo středoškolsky a vysokoškolsky vzdělaných lidí, kteří ovládali *italiano letterario*. Zároveň se však rychle rozšiřovala i tzv. lidová italština (*italiano popolare*), rejstřík s mnoha substandardními rysy používaný méně vzdělanými lidmi, jehož vznik lingvisté vysvětlují jako nedokonalý přechod od dialektu k obecné italštině.

Nová společenská situace ovlivnila jazyk především na úrovni lexika. V 60. letech do obecného nespecializovaného jazyka proniká množství technických výrazů a dokonce vznikají i metaforické výrazy, jež mají původ v technických a vědních odvětvích nebo medicíně (*cinghie di trasmissione, stato patologico di un bilancio, risanamento, trapiantare un'industria* apod.). Italština i nadále absorbuje výpůjčky z angličtiny, v některých případech v původním znění (*marketing, manager, government banking*), v jiných je kalkuje (*bilancia dei pagamenti, valori di mercato, spirale inflazionistica*).

V roce 1964 publikuje Pier Paolo Pasolini v časopise *Rinascita* článek s názvem *Nuove questioni linguistiche*, který vychází ze závěrů konference o soudobém stavu jazyka. Pasolini tvrdil, že se zrodila nová italština, která se už nešíří z Florencie nebo Říma, ale naopak ze severu země. Jako základní charakteristiky této nové italštiny uvedl následující: zjednodušení syntaxe, úpadek latinismů, převaha vlivu techniky nad vlivem literatury a z toho vyplývající nižší literárnost jazyka samotného. V této nové italštině viděl opravdový jednotný národní jazyk.

K dalšímu vývoji italštiny přispělo i televizní vysílání, které se od 70. let rychle šířilo. Na rozdíl od rozhlasu však již jazyk televize nebyl modelem, ale zrcadlem soudobé situace. Vzhledem k široké škále vysílaných pořadů (zprávy, filmy, programy pro ženy v domácnosti nebo pro děti, autentické rozhovory) nemohla televize šířit jednotný národní jazyk, nýbrž ukazovala italštinu ve všech jejích variantách. Podle některých televize zmenšila rozdíl mezi psanou a mluvenou řečí a také pomohla rozšířit některé regionalismy po celém území Itálie.

1.6 Vývojové tendence jazyka a uznání nestandardu

Tesi (2005: 215) uvádí, že začátkem 80. let 20. století konečně italofoonní mluvčí (53,3 %) převážili nad čistě dialektofonními (46,7 %)³. Italština se více než sto let po svém zavedení konečně stala sjednocujícím národním jazykem. Stále šlo o jazyk mladé generace – sociolingvistické průzkumy prokázaly, že v rámci rodiny se mezi rodiči a prarodiči stále

³ „Trenta anni dopo la rilevazione del 1951, il numero dei dialettofoni esclusivi era sceso di quasi venti punti percentuali (46,7%), mentre gli italofooni abituali erano poco meno di un terzo (29,4%): ma il dato più importante è che IL NUMERO COMPLESSIVO DEI PARLANTI ITALIANO (EVENTUALMENTE ALTERNATO COL DIALETTO), IL 53,3 % DELLA POPOLAZIONE, SORPASSA NEI PRIMI ANNI OTTANTA QUELLO DEI DIALETTOFONI MONOLINGUI.“

používal dialekt, zatímco v komunikaci mezi dětmi navzájem či mezi dětmi a rodiči byla častěji užívána italština. Obecně lze říci, že dialekty byly živější mezi staršími generacemi, na jihu země, ve venkovských oblastech a mezi nižšími společenskými třídami. Právě díky asociaci dialektů a nižším společenským postavením byla některá nářečí stigmatizována a také tento fakt přispěl k italianizaci. Na druhou stranu se vyvíjely i samotné dialekty a začaly se přibližovat obecné italštině.

Zároveň si tou dobou někteří italští lingvisté všímají určitých rozdílů mezi obecnou italštinou používanou vzdělanými středními vrstvami a původním standardem. Francesco Sabatini tuto variantu jazyka nazývá *italiano d'uso medio*, Alberto Mioni *italiano tendenziale* (zdůrazňuje tím vývoj jazyka a jeho tendence) a Gaetano Berruto *italiano neostandard*. Berruto uvádí několik možných definic standardu. Italiano letterario popisuje jako standard, který byl dán preskriptivně. Dodává, že standard ovšem může být i taková varianta jazyka, která obsahuje nejvíce prvků společných pro mluvu co největšího množství obyvatel. Logicky tak podle Berruta (1987: 62) vyplývá, že primát italiano letterario jako standardu je trvale neudržitelný, neboť jazyk, který mají používat široké masy obyvatel, se neustále vyvíjí a nedokáže zůstat čistý a formální s prvky knižnosti ve všech situačních kontextech⁴.

Varianta neostandard je ovšem rozšířená po celém území Itálie, ač některé rysy (výslovnost a určité lexikální prvky) jsou proměnlivé v závislosti na oblasti. Oproti původní normě je neformálnější a rysy hovorovosti se promítají i do její psané podoby. Sabatini v roce 1985 předložil seznam 35 fonologických, morfologických a syntaktických rysů, které jsou panitalské, užívané lidmi ze všech tříd disponujícími různými úrovněmi vzdělání (včetně té nejvyšší), které byly do té doby považované za substandardní a gramatiky je buď ignorovaly, nebo přímo zakazovaly.

Vzhledem k tomu, že ovšem nešlo o nové rysy, ale takové, které byly minimálně v mluvené řeči přítomny odedávna, někteří lingvisté (např. Luca Serianni) nesouhlasili, že by šlo o posun k novému standardu, ale tvrdili, že je nutné pouze důsledněji rozlišovat mezi mluvenou a psanou variantou jazyka, přičemž mluvená samozřejmě obsahuje rysy

⁴ „Sta di affto, in conclusione, che in Italia vi è stata per secoli un'identificazione fra standard e lingua letteraria scritta propria di un certo canone classico che non poteva non entrare in crisi quando – e a parte gli enormi mutamenti storici e culturali avutisi – una massa di persone lontane dalle *humanae litterae* si è avvicinata alla lingua nazionale.“

hovorovosti, zatímco psaná varianta se drží normy italiano letterario. Příznakové prvky neostandardu lze ovšem doložit i v psaných textech (Berruto jednotlivé příklady vybírá z novin z 80. let), tudíž není pochyb o tom, že italština se opravdu vyvíjí a že je nutno brát novou variantu (*italiano neostandard*, *italiano d'uso medio*, *italiano tendenziale*) v potaz.

Změny se projevují na všech úrovních jazyka, nejprominentnější ovšem jsou na morfosyntaktické rovině. Autoři zabývající se neostandardem uvádějí následující rysy:

- Přizpůsobování standardního slovosledu SVO aktuálnímu členění větnému a potřebě rématizace, z čehož vyplývají dislokace doleva (*A Gianni non gli ho detto niente*), dislokace doprava (*le mangio le mele*), nominativus pendens (*io mi piace molto la panna*), vytýkací vazby (*è Luigi che studia il russo*) a *c'è* s aktualizací funkcí – v italské terminologii *frase presentativa* (*c'è una signorina che chiede dell'avvocato*). Dislokace doleva a nominativus pendens umožňují pozici tématu na začátku věty v situacích, kdy by gramaticky správná struktura (*Non ho detto niente a Gianni; la panna mi piace molto*) měla AČV jiné. Dislokace doprava vyjadřuje téma na začátku věty pouze pádovým zájmenem. Dislokace doprava i doleva, která je častější, byly obě přítomny v italském jazykovém systému po dlouhá století, ale nikdy nebyly přijaty jako standard. *C'è* s aktualizací funkcí (*frase presentativa*) bylo často chápáno jako galicismus, neboť formálně i funkčně je analogické s francouzským *il y a*. Jde o často používanou konstrukci, která umožňuje rozdělit polyrematickou větu (*un gatto gioca nel giardino*) ve dva jednodušší monorematické bloky (*c'è un gatto che gioca nel giardino*). Věta s *c'è* tak neobsahuje příliš mnoho nové informace, což zjednodušuje kódování i dekódování. *C'è* s aktualizací funkcí uvádí réma, které se stává tématem následující nepravé vztažné věty.
- Podobnou konstrukcí je i vytýkací vazba (*frase scissa*), která je též považována za galicismus (ač někteří lingvisté tomu oponují vzhledem ke shodě rematizovaného podmětu s přísudkem, která ve francouzštině není, a spíše poukazují na vývojovou analogii jednotlivých románských jazyků). Věta rematizuje člen, který následuje bezprostředně po slovesu být. Tento člen nemusí být nutně jen jmenný, setkáme se i se slovesnými predikáty (*è studiare che non mi piace*), příslovečnými určeními (*dov'è che vai*), negací (*non è che abbia fame*) apod. Spojka *che* je plně analogická s

che používaným spolu s aktualizačním *c'è*, někdy však v těchto větách bývá nahrazena polovětnou vazbou s infinitivem – *sono io che lo dico* -> *sono io a dirlo*. V současné době je *frase scissa* plně integrována do systému v rámci standardu.

- *Che*, které se z původního vztažného zájmena přetransformovalo v univerzální spojku (tzv. *che polivalente*). Takto používaná spojka *che* vyjadřuje pouze subordinaci, nenese však žádnou syntaktickou funkci vzhledem k členu, jenž mu předchází. *Che polivalente* je původnímu standardu velmi vzdálené. Italiano letterario sice dovolovalo věty vztažné časové uvozené *che* (*Dal giorno che ti ho vista non ti ho più dimenticata*), nikoli však současné užití, kdy *che* může uvozovat téměř jakoukoli vedlejší větu (*Non vado più al lavoro con la serenità che andavo prima; piove e non esco, che fa freddo*). Objevují se i vztažná souvětí, kde je *che* následováno dalším zájmenem nebo zájmennou částicí, jež nese syntaktickou funkci (*è una questione che non ne abbiamo ancora parlato; quello è il signore che gli hanno rubato l'auto*), tento jev ovšem náleží především do mluveného projevu (můžeme říci, že je analogický s českými předmětnými souvětími, kde se objevuje neskloňované *co* namísto vztažného zájmena v příslušném pádu – *záležitost, co jsme o ní už mluvili; pán, co mu ukradli auto*).
- Dvojité předložkové nebo slovesné vazby jednoho jmenného syntagma (*Egidio parlava al e per il passato*), tento jev pravděpodobně vznikl vlivem angličtiny.
- Změny v používání časů indikativu. Zatímco některé časy (např. *trapassato prossimo*) jsou v současné době téměř nevyužívané, jiné slovesné časy jsou na vzestupu. Týká se to především indikativu imperfekta, které zasahuje značně nad rámec své původní funkce popisu děje v minulosti. Imperfektum tak nahrazuje kondicionál ve zdvořilostních frázích (*volevo un chilo d'arance*) nebo minulý kondicionál v nereálných podmínkových větách (*potevi chiamare prima; se venivi prima, trovavi ancora un posto*). Dalším v současné době hojně využívaným slovesným časem je *passato prossimo*, které na severu Itálie, ale i v oblasti Toskánska a střední Itálie zcela vytlačilo *passato remoto* (*passato remoto* ovšem stále zůstává důležitým časem v literárních textech). Navíc bývá často využíváno i místo předbudoucího času (*fra un mese ho fatto gli esami e sono a posto*). Budoucí čas samotný bývá často nahrazován přítomným časem, formy budoucího času tak

pak většinou vyjadřují modalitu jistotní, nikoli budoucnost.

- Nahrazování konjunktivu indikativem, především po slovesech myšlení a v dalších kontextech, kde nemá distinktivní funkci. Úpadek konjunktivu je zřetelný hlavně ve střední a jižní Itálii. Sémantickou funkci konjunktivu přejímají lexikální jednotky (*credo che forse viene* nebo *credo che probabilmente verrà* místo původního standardního *credo che venga*).
- Po slovesech myšlení též dochází často k elizi spojky *che* – *credo sia*.
- Zvýšený výskyt vazby *stare* + gerundium, který se v minulosti používal pro popis trvalých stavů, nikoli pro popisování procesu změny. Někteří lingvisti soudí, že za tento fenomén je částečně odpovědný vliv angličtiny, neboť v současné době se *stare* + gerundium opravdu používá v kontextech, v nichž by angličtina použila svůj průběhový čas.
- Zvýšený výskyt používání opisných vazeb pro různé aspekty děje – *stare per* + infinitiv, *cominciare a* + inf., *finire di* + inf., *finire con* + inf., *finire per* + inf.
- Používání neosobního zvrtného *si* + sloveso ve 3. osobě (*si va*) místo 1. osoby plurálu (*andiamo*). Tento původně toskánský rys se rychle rozšířil po celé Itálii.
- Absolutní převaha tvarů *lui* a *lei* ve funkci podmětu nad původními *egli*, *esso*, *ella*, *essa* a s tím spojené nerozlišování životného či neživotného podmětu. Analogicky jsou používána i pádová zájmena *gli* a *le* pro neživotný předmět (*Il mio computer non funziona: cosa gli hai fatto?*).
- Nárůst frekvence užívání klitika *gli* místo *loro*. Zároveň bylo zaznamenáno i užití *gli* místo *le*, tento rys však zůstává i nadále substandardní. Je ovšem analogický s vývojem francouzštiny a španělštiny.
- Převaha lokativního *ci* nad *vi* (*vi* už se udržuje pouze v psaných formách a náleží do vysokého rejstříku).
- Tendence sloves spojovat se s desemantizovanými klitiky – *averci*, *vederci*, *tenerci*, *capirci*, *pensarci*, *entrarci*.
- Úpadek archaických tvarů *passata remoto* (v případě, že je tento čas vůbec používán) – *ripetette*, *riassumette*
- Naprostý úpadek ukazovacích zájmen *codesto/cotesto* (v současné době jsou tato zájmena pocíťována příznakově jako toskánská). V současné době jsou v italštině

používaná pouze ukazovací zájmena *questo/quello*, přičemž častější je použití *quello*, jež někdy přejímá funkce členu určitého. V mluveném projevu jsou *questo* a *quello* ve funkci ukazovacího zájmena pak často zesíleny příslovci *qui* a *lì*.

- *Cosa* ve funkci tázacího zájmene převážilo nad *che cosa* a *che*. Vztažné zájmeno *il quale* v současné době setrvává takřka pouze v psané formě. V mluvené formě bývá nahrazováno *che* v podmětných větách a *cui* v předmětných.
- Tendence ke shodě podle významu mezi kolektivním podstatným jménem a slovesem v množném čísle (*Un gruppo di ragazzi disabili sono stati per alcuni giorni in provincia di Belluno*).
- Tendence redukovat počet spojek a spojovacích výrazů – v současné době je většina podřadných souvětí spojena pomocí spojek *che, perché, se, quando, come, mentre*. V důsledku této tendence pak zmíněné spojky nabývají nových funkcí a sémantických valencí. Některé spojky (např. *acciocché, imperocché*) již zcela vyšly z úzu.
- tendence k souřadným souvětím a nominálnímu stylu (jmenné syntagma často nahrazuje případnou vedlejší větu (*Cisco ha annunciato l'intenzione di acquistare la restante quota di partecipazione del 20% di Nuova Systems*). Nominální styl převažuje v psané italštině, hlavně v jazyku tisku.

Pole lexika nevykazuje zdaleka tolik tendencí jako morfologie a syntax. Obecně je neostandard otevřenější výrazům, které by v italiano letterario byly příznakové – ať už by signalizovaly nižší rejstřík nebo regionální zabarvení. Neostandard je ovšem zajímavý z hlediska slovo tvorby.

- Používání sufixu *-issimo* typického pro přídavná jména ve formě elativu i pro podstatná jména (*offertissima, partitissima*). Tento jev se dostal do neostandardu z jazyka reklamy.
- Konverze některých slov do skupiny přídavných jmen. Tato slova (např. *gratis, bis, niente, no, bene, super*) se posléze chovají jako přídavná jména neměnná (*biglietto gratis, niente lezione oggi, marca super*). V určitých kontextech některá přídavná jména konvertovala k příslovcím, je jich ovšem pouze omezený počet a lze mluvit o pevně daných kolokacích (*mangiare sano, guidare veloce, lavorare duro*). Již výše

zmíněné *niente* se také někdy objevuje ve funkci příslovce ve významu nijak nebo vůbec – *non sono niente pratico*.

- Častá substantivizace přídavných jmen – *la stradale, un'utilitaria, il quotidiano*.
- Odvozování pomocí nulového sufixu – *blocco, inoltre*. Tato slova mají svůj původ často v úřední italštině.
- Úpadek přechylování podstatných jmen označující profese. Přechýlená substantiva mají buď pejorativní konotace, nebo označují spíše manželku konatele či činitele než ženu, která onu práci vykonává (např. *presidentessa* je „paní předsedová“, nikoli předsedkyně). V mnoha případech převažuje mužský rod pro obě pohlaví (*sindaco, avvocato, deputato*) nebo vznikají složené výrazy typu *donna-chirurgo, donna poliziotto* (zde jde o kalk z angličtiny).
- Vznik neologismů (často označující novou skutečnost), které se postupně začlenily do systému – *dietrismo, dietrologia, gommone, mangianastri*. Produktivními sufixy jsou *-ista, -ismo, -zione, -mento, -eria* pro podstatná jména, *-izzare* pro slovesa, *-ale* pro přídavná jména. Produktivní prefixy a prefixoidy jsou *inter-, tele-, para-, mega-, mini-, post-, super-, iper-, euro-, pluri-, bio-, anti-, auto-, extra-* apod. Prefixoidy *tele-* a *auto-* se navíc vyznačují polysémií. Někdy mají svůj původní význam: *tele-* na dálku (*televisione, telescopico, telefono*) *auto-* sám (*autobiografia, autoritratto*), ale v současné době jsou téměř častější odvozeniny, kde *tele-* znamená něco, co se týká televize (*telefilm, telepromozione*) a *auto-* něco týkající se automobilů (*autorimessa, autoscuola*).
- Stále silnější příliv anglicismů (buď ve svém původním tvaru, ale časté jsou i kalky) a s tím související vznik neologismů odvozených původně anglických základů pomocí italských afixů – *handicappato, golletto, crossare, downloadare*.
- S výše zmíněnou nominalizací souvisí i obliba redundantního vyjádření sloveso + předmět (často podstatné jméno odvozené od slovesa) v situaci, kdy by stejný význam mohlo nést nějaké jiné sloveso samo o sobě (např. *dare lettura* místo *leggere, effettuare il pagamento* místo *pagare* apod.). Tyto výrazy mají původ v byrokratické italštině.
- Z fonosyntaktických jevů byla zaznamenána redukce elize u předložek, členů a

složených členů (*alla, della, di, gli, la, una*) předcházející slovo začínající samohláskou. Obdobně v psaném projevu *con il* již převažuje nad *col*, přestože v próze se stále můžeme setkat s výrazy jako *colla sua immaginazione* nebo *cogli intellettuali*

- Takřka vymizel pohyblivý diftong.

V oblasti fonetiky a fonologie neostandard rezignoval na jednotnou vzorovou výslovnost. Dochází k pozvolnému stírání rozdílů mezi otevřenými a zavřenými samohláskami o a e a mezi znělým a neznělým /dz/ a /ts/. V současné době tak existuje vícero standardních výslovností, mezi hlavní proudy patří milánská, florentská a římská, přičemž díky vyspělosti severu mnozí považují milánskou za nejprestižnější.

1.7 Současná jazyková situace a prognóza dalšího vývoje

Načrtli jsme, jakým způsobem se vyvíjela italština od druhé poloviny 19. století, kdy byla zavedena přísná norma na základě soudobého úzu spisovné florentštiny. Trvalo dlouho, než se z italštiny stal opravdu jednotný celonárodní jazyk, který by lidé upřednostňovali před svými rodnými dialekty. Jakmile ovšem italština začala být používána na celém území Itálie a ve všech situačních kontextech, ztratila svou původní „čistotu“ a získala prvky substandardnosti.

Berruto, Sabatini a další, kteří upozorňují na vývojové tendence jazyka a na nepopiratelnou existenci nového úzu, zároveň předpovídají, že vývoj bude pokračovat. Berruto je opatrný ohledně konkrétních prognóz dalšího vývoje; soudí ovšem, že bude docházet k nahrazování syntetických prvků analytickými, což je přirozený vývoj u všech jazyků, a k desémantizaci jednotlivých elementů. Jak již bylo zmíněno výše v souvislosti s redukcí počtu spojovacích výrazů, budou pravděpodobně ubývat gramatické výrazy se stejnou funkcí a odlišnou formou. Do obecné řeči budou i nadále pronikat původně substandardní prvky především takové, které byly v systému jazyka přítomné vždy, a pouze rigidní jazyková norma je zakazovala.

Konzervativní lingvisté a puristé mají obavu ze snižování úrovně jazyka a směšování jednotlivých rejstříků. Poukazují na to, že lidé málo čtou a píší a že správnou psanou italštinu už ovládají jen ti, kteří se perem živí. Mengaldo ovšem upozorňuje, že médiem,

kteří se perem živí. Pokračuje (1994: 65), že něj italské noviny nikdy nedosahovaly úrovně jejich britských, amerických či francouzských protějšků (zároveň s odkazem na De Maura a Bettetiniho tvrdí, že Italové ani nikdy nebyli velkými čtenáři novin a zajímaly je jen denní aktuality a sport⁵) a že postupem času ztrácely svou didaktickou a jazykově sjednocující funkci. Italské noviny byly vždy spojujícím prvkem mezi italiano letterario a obecnou mluvenou italštinou a mnohé rysy neostandardu, jež jsme popsali výše (např. tendence k nominalizaci, derivace slov pomocí různých prefixoidů, četné užití afixů *-ismo*, *-ista*, *-izzare*, užívání zbytečně dlouhých a opisných výrazů, samoučelné užívání výrazů z vyššího rejstříku – *conferire* místo *dare*, *effettuare* místo *fare*, změna větného slovosledu SVO v prospěch aktuálního větného členění) mají svůj původ právě v novinách. Dodává, že noviny se často nebrání ani různým výrazům náležejícím do italských dialektů nebo do argotu.

Berruto v reakci na lingvistickou debatu ohledně čistoty jazyka konstatuje, že riziko snižování úrovně jazyka je spojeno spíše s klesající úrovní kultury než s jazykovou situací samotnou.

1.8 Proměna italštiny v literárních dílech v 2. polovině 20. století

Po sjednocení Itálie vznikala literární díla psaná většinou v italiano letterario a kromě estetické funkce měla samozřejmě i funkci didaktickou, neboť rozšiřovala znalost jednotného jazyka. V době, kdy však již vedle dialektů a lidové italštiny existovala zároveň i pevná norma spisovného jazyka, jež už byla čtenářům dostatečně známá, mohli spisovatelé ve svých dílech uplatňovat celý repertoár národního jazyka, včetně jeho substandardních variant. V neorealistických dílech se tak setkáme s velkými rozdíly mezi pásmem postav a pásmem vypravěče, což neplatí např. pro Moraviovu *Horalku* (*La ciociara*), která je psaná v ich formě. Velkým znalcem jazyka a argotu římské periferie byl Pier Paolo Pasolini, jehož postavy v *Darmošlapech* (*I ragazzi di vita*) a *Zběsilém životě* (*La vita violenta*) působí svým projevem zcela autenticky. Romány obsahovaly tolik

⁵ „Inoltre: da una parte il nostro popolo consuma assai pochi giornali (nel '63 solo il 35,5% degli italiani ha „guardato” uno o più giornali: De Mauro 1976: 498), e semmai legge soprattutto cronaca, pagina degli spettacoli, sport (Bettetini 1981: 70); dall'altra parte i nostri giornali sono quel che sono (...). Non abbiamo un «Monde» o un «Times» (...).

argotových výrazů (např. *paccare, pancotta, panfia, parata*), že dokonce musely být vybaveny slovníkem, aby jim čtenář neznalý podsvětí rozuměl. Užitím lidového jazyka a argotu vedle pouhého dialektu byl Pasolini průkopníkem a mnoha svým vrstevníkům (např. Castellanetovi) stál vzorem.

Dialekt ovšem nesloužil jen jako prostředek zobrazování sociální reality. V dílech spisovatelů Luigi Meneghella či Ferdinanda Camona asocioval dialekt punc starých časů a nostalgii, patřil do světa dětství. Podobně využíval dialektu i Cesare Pavese. Jeho hrdinové v rámci svého zrání postupně přecházeli od dialektu (jazyka dětství) k lidové italštině nebo argotu (jazyka dospívání a rané dospělosti). V románu *Pablův příběh (Il compagno)* z roku 1947 se v pásmu postav setkáme s mnohými jevy, které jsme uváděly jako vlastní neostandardu: *che polivalente*, osobní zájmeno *lui* použité ve funkci podmětu, imperfektum místo kondicionálu a konjunktivu v podmínkové větě, nominativus pendens, shoda podmětu a přísudku podle smyslu a častá asyndetická souřadící souvětí.

V průběhu 50. let je dialekt v promluvách postav postupně vytlačován hovorovou lidovou italštinou diatopicky nepříznačnou. Spisovatel Giovanni Testori se dokonce v roce 1958 vrátil ke svému prvnímu románu *Il Dio di Roserio*, jež byl publikován o čtyři roky dříve v lombardském dialektu, a přeložil jej do italštiny.

Díla tak byla přístupnější širším čtenářským vrstvám. Specifický postoj vůči dialektu a lidové italštině zaujal Italo Calvino. Podle něj se řeč literatury neměla ztotožnit s mluvenou řečí ani kopírovat dialekt. Naopak měla z různých registrů vybrat to, co se pro daný literární kontext hodilo nejlépe. Byl tedy zastáncem stylizovaného literárního jazyka, který může dialekt, regionálně příznačnou hovorovou italštinu nebo argot využívat jako zdroj inspirace, ale neměl by je autenticky opisovat.

Próza se nadále ubírala směrem, který Calvino vytyčil. Autoři používali běžnou italštinu (*lingua media*) a dialektu jako součásti charakteristiky postav většinou využívali již jen náznakově – v uvození přímé řeči (*chiedeva in dialetto*) nebo vložением nějakého regionálně příznačného výrazu do jinak neutrální promluvy postavy. Někdy bývají dialekty využívány pro vytvoření komické situace. V próze se projevují rysy psané i hovorové italštiny a autoři se snaží využívat všech prostředků, které jim jazyk poskytuje.

Někteří spisovatelé (především umělecká skupina Gruppo '63) ovšem vnímali neutrální

jazyk jako smrt tvořivosti a hledali jiné způsoby, jak se vyjádřit. Vznikala pak experimentální díla, která ignorovala pravidla italštiny. Tento postup byl však samoučelný, nesetkal se s pochopením u čtenářů a neměl dlouhého trvání.

Literární jazyk už není vzorem správné italštiny, ale naopak odrazem současné lingvistické situace. Současní spisovatelé využívají všechny varianty italštiny (argot, regionálně příznakovou italštinu, stylizované dialekty, terminologii z různých speciálních odvětví) podle toho, jaká je stavba jejich příběhu a jaké jsou jejich postavy. Coletti (2000: 369 - 370) vyzdvihuje Itala Calvina jako prvního spisovatele, který si uvědomil, jaké bohatství v sobě skrývá neutrální italština (*italiano medio*), která může být doplněna odstíny hovorovosti v přímé řeči postav, netluče se se speciální terminologií z různých odvětví a zároveň působí uhlazeně a kultivovaně⁶.

V současné době se autoři ubírají podobným směrem, jaký vytyčil Calvino. Nesvazuje je žádná jednotná jazyková ani stylistická norma a využívají všechny varianty italštiny (argot, regionálně příznakovou italštinu, stylizované dialekty, terminologii z různých speciálních odvětví) podle toho, jaká je stavba jejich příběhu a jaké jsou jejich postavy. U některých autorů (např. Camilleri) se můžeme setkat s umělou rekonstrukcí dialektu, jiní (Ammaniti) se uchylují k hovorové italštině a nižším rejstříkům, ale hlavní tendence zůstává *italiano medio*.

1.9 Dvě varianty neostandardu: psaná a mluvená

Jak už jsme zmínili výše, Serianni a jiní lingvisté odmítali ideu neostandardu s tím, že jde pouze o mluvenou variantu italského standardu. Situace je taková, že neostandard se vzdálil od původního *italiano letterario* a přiblížil se k hovorové italštině. Zároveň ovšem lze doložit psanou i mluvenou podobu neostandardu, které se od sebe vzájemně liší, ale zároveň si jsou bližší než neostandard s *italiano letterario*. V této kapitole načrtneme rozdíly mezi oběma diamesickými variantami.

⁶ „Calvino in effetti è lo scrittore che per primo e meglio di tutti ha rivelato le possibilità espressive che possono nascere dall'accettazione della medietà linguistica. Ma questa medietà è per lui non già genericità e monotonia ma precisione e variazione. (...) La gamma della lingua media confina anche coi linguaggi settoriali, i tecnicismi, le terminologie specialistiche. Calvino non solo non li evita, ma li cerca come sostegno alla proclamata precisione.“

Některé rozdíly mezi psanou a mluvenou formou řeči jsou univerzální a platí pro všechny jazyky, které využívají písmo. Liší se ve své substanci, psanému jazyku tak chybí prozodické prostředky, které však částečně nahrazuje diakritikou a ke zdůraznění může využít grafických prostředků (např. tučného písma). Prozodické a grafické prostředky jsou však navzájem těžko převoditelné. Každá z variant zapadá do trochu odlišného situačního kontextu. Mluvená řeč se odehrává v čase a kromě mluvčího vyžaduje i posluchače, bývá implicitnější, neboť ji doplňuje komunikační situace, sdílená zkušenost s ostatními účastníky hovoru a často i neverbální komunikace; psaná řeč je na čase nezávislá a stejně tak může být autor psaného textu nezávislý na příjemci. Zásadní rozdíl mezi psanou a mluvenou variantou jazyka spočívá v textualitě a pragmatice textu.

Gaetano Berruto poukazuje na jazykové kontinuum na diamesické ose, které se pohybuje mezi póly „scritto-scritto“ a „parlato-parlato“. Mezi oběma póly se pak nachází zóna, kam můžeme umístit např. předem připravený projev, který řečník přednáší s pomocí poznámek, nebo čtení zpráv televizního komentátora. V této kapitole ovšem budeme termínem mluvená řeč rozumět pouze „parlato-parlato“, tedy spontánní nepřipravený a nemonitorovaný hlasový a slovní projev. Mluvená řeč má menší informační hustotu, sklony k repetitivnosti, s tím souvisí i obsah tzv. „výplňových“ slov (v italštině *penso, allora, quindi, dunque, insomma, comunque, diciamo, ecco, cioè* aj.) a užití chudší slovní zásoby. Vzhledem k nepřipravenosti a spontaneitě projevu není tok informací plynulý, mluvčí se často vrací, opravuje se nebo doplňuje výpověď, někdy naopak nechává určité informace nedorečeny. Mluvený projev tudíž není zcela koherentní. Použitá slovní zásoba je užší, s vysokou frekvencí se objevují podstatná jména i slovesa s obecným nespecifickým významem (*cosa, coso, roba, faccenda, affare, tipo, andare, venire, dire, fare*), vyskytují se také automatizované výrazy a kolokační klišé.

Řeč ovlivňuje i přítomnost posluchačů a tak v ní nalezneme výrazy mající konativní funkci (v it. např. *capito, senti, guardi, vero*), časté jsou rétorické otázky. Dalším rysem mluvenosti je přítomnost citoslovcí a nadužívání ukazovacích zájmen jako deiktických a anaforických prostředků.

V syntaxi převažují souřadící souvětí (častá je juxtapozice), nejčastěji užívanými souřadícími spojkami jsou *e, poi, ma, però, e allora* a *invece*, které mají zároveň funkci textových konektorů, implicitní infinitivní věty se objevují jen omezeně a jde především o

vazby polopomocných sloves (*andare/venire a, cercare di, risucire a, smettere di, cominciare a*) nebo sloves vnímání či účelové implicitní věty s *per*, nejčastěji používanou podřadicí spojkou je již zmiňované *che polivalente*, často se objevují dislokace a rematizace (včetně vytýkací vazby, která se v mluveném projevu často objevuje v záporu: *non è che non vorrei venire*, také jako součást návrhu nebo žádosti: *non è che verresti con me?*), obvyklými jevy jsou apoziopese, vyšnutí z vazby a směšování vazeb a další substandardní rysy. Mluvená řeč je také mnohem méně národně jednotná než psaná. Mnozí lingvisté (např. Cortelazzo, Poggiová Salaniová) tvrdí, že jednotná mluvená italština neexistuje a že mluvená italština je vždy regionální. Pravda je taková, že mluvená italština je vždy lokálně zabarvená a kromě geografického původu mluvčího se v jeho promluvě projevuje i jeho sociální původ a věk. Bez ohledu na to je však mnoho rysů mluvené řeči panitalských.

Italiano letterario mělo k mluvené podobě jazyka vždy daleko, už z toho důvodu, že lidé v mluvě upřednostňovali své rodné dialekty. Neostandard se mluvené řeči přiblížil, ale stále si zachovává rysy psanosti: vyšší informační hustota, rozvitější syntax, větší slovní zásoba, koherence textu. Již jsme zmiňovali dislokace a rematizace jako pevnou součást neostandardu (tedy i jeho psané podoby), ale vyšnutí z vazby a směšování vazeb je v psaném neostandardu stále neakceptovatelné.

Uvedme podrobněji některé morfosyntaktické rysy vlastní mluvené variantě italštiny, které se v psaném projevu vyskytují zřídka (ať už jsou pro něj zcela nepřipustné, či působí příznakově hovorově):

- Již výše zmiňované klitikum *gli*, které se stalo jakýmsi univerzálním indikátorem dativu plurálu a bývá často používáno i v singuláru místo *le*.
- Užívání zájmen *noialtri/-e* a *voialtri/-e* místo *noi* a *voi*.
- Použití formy *te* ve funkci podmětu místo *tu*. Serianni uvádí i *me* místo *io*, ale upozorňuje, že tento jev náleží do severní Itálie.
- Afereze u ukazovacích zájmen *questo, questo, questi, queste* – *sto, sta, sti, ste*.
- Zesilování negace pomocí výrazů *mica, proprio* a slangových *un cavolo, un cazzo*.
- Chyby ve shodě podmětu s přísudkem, většinou psycholingvisticky motivované (*i*

polacchi è gente abituata a lavorare; mi piace i monumenti, sono arrivati tante lettere).

- Dislokace doprava, kterou jsme zmiňovali již výše (*le compro io, le sigarette, che ne dici di andare al cinema*), je pro spontánní mluvený projev mnohem častější než dislokace doleva. Logicky to vyplývá i ze struktury věty, kdy mluvčí začíná implicitně zájmenem a poté svou promluvu doplňuje a zjasňuje.
- Nominativus pendens (anakolut) – *lei la frutta le piace tantissimo*. Tento jev souvisí s podstatně častějším užitím podmětných osobních zájmen jako prostředků deixe v mluveném projevu.
- Nadužívání zájmenných částic *ne* a *ci* i v případech, kdy jsou pádové vztahy vyjádřeny explicitně (*che ne dici di andare al cinema, ci tiene tanto al suo lavoro*).
- Aktualizační *c'è* používané univerzálně bez ohledu na číslo – *non c'è giornali*.
- Expanze zájmené částice *ci* v případech, kdy nahrazuje vazbu předložky *con* nebo *a* s osobním zájmenem *lui, lei, loro* (*Ho incontrato Paolo e ci ho parlato*).
- Sloveso *avere* v kombinaci s desémantizovaným klitikem *ci* – *averci* – je příznakově hovorové.
- Zesilování deixe pomocí neurčitého příslovce – *questo qui, quello lì*.
- Redundantní výskyt přízvučných a nepřízvučných pádových osobních zájmen v rámci jedné výpovědi (*a me non mi piace la birra*), analogický s dislokací vlevo a v systému italštiny přítomný již velmi dlouho a dochovaný i u Manzoniho (*a me mi par di sì*).
- Tázací zájmeno *cosa* nahrazující významově *quanto* (*cosa viene místo standardního quanto costa*); tento jev je ovšem příznakový pro severní Itálii.
- Používání původně neurčité číslovky *un po'* jako modální částice. S podobným významem se můžeme setkat i u výrazů *un filo, un filino*.
- Nadužívání diminutivních přípon v nerelevantních kontextech (*un attimino, momentino, freddino*). Toto lze nejspíše vysvětlit pragmatikou mluvčího, který chce navodit v rámci hovoru příjemnou familiérní atmosféru.

- S výše zmíněným jevem psycholingvisticky souvisí i expanze expresivních zvrtných zájmen – *mi bevo un caffè, mi sono fumata una cannetta*.
- Neformální užívání imperfektu namísto kondicionálu ve zdvořilých žádostech a jeho užívání v podmínkových větách. Celková eliminace slovesných časů a módů, které jsme zmiňovali již výše, má původ v mluvené italštině, která z časů indikativu používá téměř jen přítomný čas, *passato prossimo* (nebo *remoto*, v závislosti na geografickém původu mluvčího), *imperfetto* a *trapassato prossimo*. Přítomný čas se čím dál tím častěji používá i v referenci do budoucna a zároveň i pro popisování dějů v minulosti (historický *prézens*). S oběma užitími se setkáme i v psaném textu, ale v mluveném projevu jde o mnohem častější jev. V severní Itálii se v mluveném jazyce prakticky nesetkáme s užitím *passato remoto* a pro události, které se odehrály v blízké i vzdálenější minulosti, používají mluvčí výhradně *passato prossimo*. Zároveň jej užívají i ve funkci *předbudoucího času*. *Passato remoto* v mluvené italštině je v současné době příznakové *diatopicky* (jeho užití je mnohem častější na jihu Itálie) nebo *diastraticky* (setkáme se s ním ve vyprávění starých a méně vzdělaných lidí a často také válečných veteránů). Budoucí časy (*futuro*, *futuro anteriore*) vyjadřují v mluvené italštině téměř výhradně modalitu jistotní.
- Užívání dělivého členu, který v mluvené italštině supluje funkci neurčitého členu pro množné číslo. Nezřídka je užíván i ve vazbách, kdy mu předchází předložka (*Sono uscito con degli amici, Abbiamo parlato di delle affare*).
- Redundantní pádové osobní zájmeno nebo zájmenná částice, které ve vedlejší větě opakují pádové vztahy, jež už byly vyjádřeny spojkou *cui* nebo *il quale* (*leggo quel libro di cui ne abbiamo parlato prima*). Berruto (1987: 128) uvádí, že tento jev se je příznačný pro mluvený projev, který ovšem může být i formální.⁷
- Předložkový akuzativ (*a me non convince*, případně dokonce *a me non mi convince; ho incontrato a Giuseppe*) je příkladem kontaminace vazeb, která je v hovorové italštině velmi běžná. Původně se předložkový akuzativ vyskytoval v jižní Itálii

⁷ „(...) *cui* con clitico di ripresa, frequente nell'italiano parlato, anche formale, specie se legato a grammaticalizzazione del clitico come marca sul verbo e quindi con certi verbi particolari (es. *il problema dell'energia, di cui ne sappiamo troppo poco; il discorso di Craxi, da cui se ne ricava la necessità; mio figlio, a cui gli lascio vedera la televisione*).“

(*chiamo a Salvatore*) a i v Římě (v kolokaci se slovesy *convincere, disturbare, preoccupare* a dalšími, které vyjadřují názor), ale dnes jej nalezneme i u severoitalských mluvčích. Vyskytuje se tehdy, je-li předmět životný. Je analogický se spisovnou vazbou ve španělštině (*Queremos ver a Jesus*).

- Postpozice podmětu za přísudkem v případě, že podmět je rématem věty (*è arrivato Zampanò*). Díky volnému slovosledu v italštině nejde o agramatickou strukturu, ale vyskytuje se mnohem častěji v mluveném jazyku než v psaném. Pouze do mluveného projevu pak patří postpozice podmětu v kombinaci s dislokací doleva (*Quel signore non lo conosco, io*).
- Věty vedlejší, které se v mluveném projevu vyskytují méně často než v psaném, bývají uvozeny jinými spojkami. Nejčastěji užívanou příčinnou spojkou je *siccome* (v psaném projevu převažují *poiché* a *giacché*), dále jsou pro mluvenou řeč příznačné příčinné spojovací výrazy s *che* jako *dato che, visto che*.

Raffaele Simone (1993: 76) vysvětluje pleonastická vyjádření (*a me non mi piace quello che dici*) a agramatické struktury, jako je předložkový akuzativ, potřebou emfáze, která vyžaduje přízvučné zájmeno⁸. V psaném projevu se pak s podobnými strukturami tak často nesetkáme jednak z důvodů spontaneity jejich vzniku a jejich dialogičnosti. Tyto dva aspekty psané variantě chybí.

Naopak se v psané italštině setkáme s mnohými jevy, které by naopak ve spontánní mluvě působily nepatříčně.

- Již výše zmiňovaný nominální styl a s ním související větná kondenzace, vypouštění slovesa být, četné přístavky (ty často napomáhají rematizaci, ale jde o elegantnější řešení, než je dislokace), opisné nominální výrazy (*dare lettura, aver luogo*).
- Složené spojovací výrazy (převážně příčinné) *alla luce di, in base a, sulla base di, a livello di, nella misura in cui*.
- Časté užití nefinitních větných tvarů a to nejen infinitivu, ale i gerundia, včetně tzv.

⁸ „(...) la messa in rilievo di un sintagma pronominale non è possibile coi clitici, che sono privi di accento e perciò non si prestano alla messa in rilievo. L'unico modo di mettere in rilievo una posizione pronominale consiste nel riempirla con pronomi tonici, anche a costo di creare entità che sono, superficialmente, complementi indiretti.“

„absolutního gerundia“, které se neváže k podmětu věty (*l'attività si svolgerà all'aperto, tempo permettendo*).

- Upřednostňování zájmena *ciò* před *quello* a *questo*, která jsou naopak velmi časté v mluvené řeči.
- Enklitické postavení nepřízvučných zájmen v kombinaci se slovesy v indikativu nebo konjunktivu (*affitasi, vendesi, cercasi*).

1.10 Zkoumané jevy

V této kapitole podrobněji popíšeme jevy, jejichž výskyt budeme v empirické části zkoumat.

Jedním z významných syntaktických fenoménů je **dislokace vlevo**, kterou jsme již uváděli ve výčtu rysů neostandardu. Podle toho, jaký větný člen dislokujeme, můžeme dislokaci vlevo rozlišit na několik typů.

Dislokace přímého předmětu vlevo (*la dislocazione a sinistra dell'oggetto*) – v tomto příznakovém slovosledu klademe téma výpovědi nalevo od slovesa, do pozice, kde by v nepříznačném slovosledu stál podmět.

Při dislokaci přímého předmětu je nutné jej opakovat nepřízvučným osobním pádovým zájmenem, pokud nejde o tzv. kontrastní předsunutí, kde hraje velkou roli intonace a důraz kladený předsunutý člen (kontrastní předsunutí se tedy vyskytuje spíše v mluvené řeči). K opakování nepřízvučným osobním pádovým zájmenem nedochází, pokud je dislokovaný přímý podmět neurčité či záporné zájmeno nebo číslovky (*nessuno, qualcuno, qualcosa, tutti, molti apod.*) – *Qualcosa certamente troverò*.

Při použití složených slovesných tvarů je závazná shoda přičestí s předmětem (*La tua ragazza l'ho vista, Le sigarette non le ho fumate*).

Pokud je dislokovaným předmětem osobní zájmeno, musí stát v přízvučném tvaru (*Me, non mi hanno invitato*). Dislokujeme-li substantivum bez členu nebo s dělivým členem, je pak opakováno pomocí zájmenné částice *ne* (*Libri ne hai?*).

Zvláštním případem dislokace přímého předmětu vlevo je anaforické předsunutí, v němž dislokovaný předmět navazuje na některý z větných členů v předchozí větě. Dislokovaný

předmět má buď formu předmětného zájmena nebo podstatného jména doprovázeného adjektivy *questo, quello, stesso* nebo *uguale a simile*. Velice často se s tímto jevem setkáme v tisku, kdy po větě týkající se nějaké zprávy následuje další, v níž je uvedeno, kdo se tímto způsobem vyjádřil, případně z čeho daná zpráva vyplývá.

Důkazem toho, že dislokace vlevo je v italském systému přítomna odedávna, je i Placito cassinese z 10. století: *Sao ko **kelle terre**, per kelle fini que ki contene, trenta anni **le** possette parte Sancti Benedicti*.

Dislokace nepřímého předmětu a příslovečných určení vlevo (*dislocazione a sinistra di un complemento*) – v italské terminologii označuje výraz *complemento* nepřímý předmět i příslovečné určení. Příslovečné určení bývá dislokováno velmi často, ale dislokace nepřímého předmětu je méně častá než první uvedená dislokace. Opakování pomocí osobních zájmen či zájmenných částic (*ci, ne*) zde není povinné a je klasifikováno jako hovorové (nebo příznakové pro dialekty severní Itálie, v nichž k opakování dochází závazně – *A chi gli hai comprato i regali?*) - *A Carla non (le) parlo, In chiesa non (ci) andiamo mai*. Podobně jako u dislokace přímého předmětu, pokud dislokujeme neurčité či záporné zájmeno nebo číslovky, k opakování osobními zájmeny nedochází nikdy (*A molti ho dato i regali*).

Možná je i dislokace vedlejších vět předmětných a nepřímých otázek, v tomto případě je ale opakování zájmenem nutné.

Dislokace vpravo (*la dislocazione a destra*) – dochází k ní tehdy, pokud chce mluvčí připomenout, čeho se věta týká, a svou výpověď tak zjasnit. Explicitní dislokovaný člen je předjímán osobním zájmenem nebo zájmennou částicí. Často se dislokace vpravo objevuje v nepřímých otázkách uvozených *lo sai che, lo capisci che* (*Lo sai che non ti lascio mai, Lo capisci che sono sincera*), kde dislokované *lo* předjímá celou vedlejší větu. Jde o poněkud sporný jev z hlediska diamesického, protože někteří autoři uvádějí, že dislokace vpravo náleží pouze do mluveného jazyka, jiní říkají, že jde o rys mluveného i psaného neostandardu.

Nominativus pendens (*il tema sospeso*) – jde o agramatickou vazbu, vyšínutí z větné konstrukce. Připomíná dislokaci vlevo, ale na rozdíl od ní se větný člen vlevo od slovesa neshoduje se zájmenem, které jej závazně opakuje. Nejčastěji k němu dochází po slovesech

vnímání nebo psychologické aktivity, u nichž se jejich subjektivní podmět neshoduje s gramatickým (*piacere, convincere, sembrare, divertire, preoccupare, soddisfare, stupire, commuovere* atd.).

Tento jev se vyskytoval v italštině od prapočátku, lze jej doložit u Boccaccia, Machiavelliho či Galilea, ale dosud není považován za standardní. Náleží především do mluvené řeči, ale lze se s ním setkat v literatuře i v novinách, pokud jde o uvedení přímé řeči nebo nápodobu mluvené řeči.

Vytýkací vazba (*la frase scissa*) – je tvořena větou řídící a větou závislou. V řídící větě nalezneme sponové sloveso být a zdůrazňovaný člen, věta závislá je uvozena spojkou *che* a jde o nepravou větu vztažnou. Vytýkat můžeme předmět přímý i nepřímý a příslovečná určení času či místa. Vytýkaný člen může být i přičestí, gerundium či infinitiv, možná je i implicitní formule s infinitivem uvozená předložkou *a*, kterou ovšem nelze použít s neživotnými podměty. Častá je vytýkací vazba v otázkách *chi è che, cos'è che, quand'è che, com'è che* (zde často ve významu *jak to*) nebo ve vysvětlovacích souvětích (*il problema è che lui amava correre*). Za inovaci lze považovat zápornou vytýkací vazbu – *non è che non mi piaccia*. Vytýkací vazba je častá v psaném i mluveném projevu. Starší gramatiky ji uváděly jako nežádoucí galicismus, často ji odmítaly i z estetických důvodů. Její místo v italštině však obhájí např. Luca Serianni (1989: 569), který uvádí, že je v systému přítomná už přes dvě století a podobné konstrukce lze najít i ve staré italštině⁹.

La frase presentativa – použití slovesa *essere* v kombinaci se zájmenou částicí *ci* (*ci* s aktualizací funkcí) v jiném smyslu než lokativním. Monica Berretta (1994: 257) uvádí, že toto „*c'è presentativo*“ je desémantizované vzhledem k tradičnímu významu *esserci*¹⁰.

Jak jsme již uváděli výše, tato konstrukce nám umožňuje rozdělit polyrematickou větu ve dva jednodušší monorematické bloky – nové informace se rozdělí mezi hlavní větu a vedlejší nepravou větu vztažnou, tudíž lze sdělení snadno kódovat i dekódovat. Původně

⁹ „La frase scissa ricevette un forte impulso dall'influsso francese nel Settecento, neché anche l'italiano antico conoscesse costrutti molto simili. Oggi è assai frequente nel parlato e nello scritto di qualsiasi livello: ormai de tutto spente le riserve dei puristi che parlavano di ‚noiosa tiritera‘ per il costrutto *è a voi che parlo*, paragonandolo a ‚uno starnuto che dia il tono al periodo‘.“

¹⁰ „Questo *c'è* è desemantizzato rispetto al normale significato del verbo *esserci*, tant'è vero che può cooccorrere con esso, come in *c'è il bidello che non c'è*.“

bylo *ci* s aktualizací funkcí používáno hlavně v mluvené řeči, ale v současné době se s ním lze setkat i v psaném neostandardu.

Che polivalente – zájmeno *che* je nejčastěji používané vztažné zájmeno a jedno z nejčastěji používaných slov v italštině vůbec (zdroje ze 70. let 20. století uváděly *che* jako deváté nejčastěji používané slovo, frekventovanější než *non*, *avere* nebo *essere*). Nemění svůj tvar v závislosti na rodě nebo čísle.

Původní standardní užití bylo vztažné zájmeno, jež mohlo zastupovat podmět (*Sono i miei amici che vivono all'estero*) i předmět (*Lui è l'uomo che amo*). Zároveň standard umožňoval i použití *che*, které nahrazovalo předložkové spojení po určení času jako *il giorno*, *il mese*, *l'anno*, *la volta* (*È la seconda volta che vado in Italia*, *Era l'anno che è nato il mio fratellino*).

V neostandardu však *che* ztratilo svou původní funkci vztažného zájmena a stala se z něj téměř univerzální podřadící spojka, která může uvozovat věty příslovečné (*Andiamo al ristorante che (ci) si mangia bene*), účinkovo-vysvětlovací nebo doplňkové (*Li vediamo che vengono*). Takové užití *che* lze dohledat v Decameronu i u Petrarkey.

Časté je i užití ve zvolacích větách (*Che bello!*) místo standardního *quanto*, *quale* nebo *come* + *essere*. Berrutto (1987: 69) uvádí, že ještě širší užití má *che polivalente* v lidové italštině, kde často dochází i ke spojení *che* s aferezí spojky *perché*.

2. Empirická část

Nyní budeme zkoumat výskyt výše uvedených syntaktických rysů vlastní neostandardu v současných italských textech různých typů. Kromě krásné a odborné literatury jsme vybírali i novinové a časopisecké články.

2.1 Krásná literatura

Ze současných autorů literárních textů jsme vybrali Stefana Benniho, Silvii Ballestru a Niccola Ammanitiho. Vzhledem k tomu, že literatura již dávno nefunguje jako vzor jazyka

a spisovatelé mají volnou ruku při volbě rejstříku a stylu, je možné předpokládat, že prvky neostandardu se ve zkoumaných textech projeví.

Stefano Benni se narodil roku 1947 v Bologni, publikovat začal v 70. letech pro tisk a stále spolupracuje s některými italskými deníky. Píše básně, romány, povídky, divadelní hry, fejetony a je autorem i jednoho filmového scénáře. V románech často pracuje s vědecko-fantastickou tematikou, v povídkách naopak zpracovává satirické náměty. Jeho jazyk je živý a značně originální především na úrovni lexika, nebrání se neologismům a často využívá i jazykové prostředky jiných jazyků.

Jazykové analýze jsme podrobili povídkovou knihu *Bar Sport Duemila* z roku 1997. Tento soubor obsahuje 23 povídek a má 162 stran. Kniha je volným pokračováním prvního souboru *Bar Sport*, jež vyšla o více než o dvacet let dříve. Na rozdíl od první knihy již všechny povídky nespojuje barová a restaurační tematika, stále jde ovšem o črty z každodenního života Italů. Zpracování tématu se ovšem v každé povídce liší a podle toho Benni volí jazykové prostředky. V některých povídkách napodobuje odborný styl, v jiných novinářský, některé jsou věrné zásadám beletristického vyprávění. Jazyk charakterizuje i jeho postavy, často proto využívá rysy hovorovosti v přímé řeči.

Z analýzy vyplynulo, že Benni jazyk velmi dobře ovládá ve všech možných registrech. Někdy zůstává věrný *italiano letterario*, jindy využívá prostředků *italiano neostandard*, čímž povídky oživuje a přibližuje čtenáři.

Z důvodů rématizace často mění standardní slovosled SVO. Běžná je postpozice podmětu (*apparve il volto; cadevano gli „hobos“; apparve la scritta; entra in scena un nuovo personaggio*) a apozice (*Nemico storico del Bar Peso, il Bar Fico ha conquistato...; Al suo fianco l'ultima fìmma, la top model croata Eva; Il signor Amedeo Passarini, pensionato di anni settanta*). V pásmu vypravěče se Benni často uchyluje k nominálnímu stylu – eliminuje přísudek (*Sorrisi e battute per la nota passeggiatrice Pamela; Altro bancone insidiosissimo*) a využívá polovětné vazby (*lanciando una risata di scherno; vedendolo vagare*). Benniho text také potvrdil výše zmiňovanou tendenci italštiny redukovat počet spojek a spojovacích částic. Nejčastěji užívané spojky a spojovací výrazy jsou *e, o, come, quando, se, che, ma a perché*. V textu je také zřetelná dlouhodobá tendence italštiny k nepříliš komplexní syntaxi na úrovni souvětí. Souřadná souvětí

převažují nad podřadnými, věty vedlejší již zpravidla nebývají dále rozvíjeny dalšími větami, častá jsou asyndetická spojení.

Ze zkoumaných jevů jsme u Benniho našli téměř všechny, výjimkou byla *frase presentativa*, která se ve vybraném textu nevyskytovala ani v přímé řeči postav.

Podobně Benni příliš neužíval ani vytýkáci vazbu. Našli jsme ji u něj pouze v polovětné variantě – *fu Firmino a fare la prima mossa*. Častější byla vysvětlovací souvětí s užitím nepravé věty vztažné uvedené *che* (*la verità è che; il brutto è che*)

Na druhou stranu nebylo ovšem obtížné najít *che polivalente* a dislokace vlevo a vpravo. Důležitý je ovšem kontext, v němž byly tyto jevy umístěny. Jak již jsme zmiňovali, Benni často své postavy charakterizuje jejich mluvou. Tyto jevy náležející do neostandardu jsme často nacházeli v přímé řeči postav (aniž by je ovšem tyto jevy přítomné v jejich mluvě nějak společensky stigmatizovaly) a méně často v pásmu vypravěče.

V přímé řeči postav se *che polivalente* objevovalo i v souvětích, která jsou příznakově hovorová – ve vztažných souvětích, namísto *cui* nebo *il quale*, přičemž pádový vztah byl vyjádřen zájmenem či zájmennou částicí následující po *che*: *in città che ci sono i bambini; quello con un diabete che il medico gli aveva detto; la Federica che le han tolto l'utero; lo curava il dottor Galloni quello che gli è venuto l'infarto; sua sorella Federica (...) che suo figlio*.

Che polivalente, které ztratilo svou původní funkci vztažného zájmena a pouze symbolizuje podřadný vztah mezi větami v souvětí, jsme u Benniho našli i v pásmu vypravěče (*foto del barista a fianco di un famoso campione, che però lui non ricorda più chi è; in un film che la polotrona del cinema era scomodissima; ci sono dei casi che è bello non risolvere*), ač v přímé řeči se vyskytovalo častěji: *guardi che c'è uno scarafaggio nello zucchero; guarda che la signorina ha l'esclusiva di riprese con Canale Cinqua; l'han ricoverato che ormai pesava solo trenta chili; suo figlio ha avuto un incidente in moto che gli è rimasta una gamba più corta; andiamo a vedere questo che m'han detto che bucano un gatto col trapano; chiama che ti raggiungo; allora togli lo che inciampo*.

Podobně i dislokace vlevo se vyskytovala převážně v přímé řeči postav. Dislokaci přímého předmětu vlevo využíval Benni hojně: *la camicia verde a righe grandi non ce l'hanno; quell'attrice l'ho vista un'altra volta; io la gente nevrotica (...) la manderei dieci anni a lavorare in Messico a*

vyskytovala se i v pásmu vypravěče: *i suoi bisogni li faceva in un vaso; nel nostro paese i Grandi Casi li affidano solo a quelli che non li risolvono; la versione più mirabolante dell'incazzato io l'ho osservata.*

S dislokací nepřímého předmětu jsme se ve vybraném textu setkali pouze zřídka (*di tutte le creature mai entrate in un bar, l'UIB è forse la più sfortunata*), ale dislokace příslovečných určení vlevo byla poměrně častá: *ora al bar lo avrebbero disprezzat ancora di più; il giorno dopo il mio cervellino bolliva di strane supposizioni; a mezzanotte appare lei.* Podobně ani dislokace vpravo nebyla řídkým jevem, ale nacházeli jsme ji pouze v přímé řeči postav: *li fabbrico io gli spiccioli, vallo a vedere da solo quel film, cosa ne pensi tu di Kurosawa, ne ho viste di tutti i colori, la vedi la lavagna.*

V jednom případě se objevil i nominativus pendens a opět podle očekávání v přímé řeči postavy: *io quelli che van forte (...) gli toglieri la patente.*

Rysy neostandardu se u Benniho projevují i mimo úroveň syntaxe, ale jak jsme již zmiňovali, jde především o otázku stylu. Benni dokazuje, že neostandard, který přibližuje mluvenou a psanou řeč, skutečně existuje, že jej lze přenést i do literatury, ale na druhou stranu v mnohém zůstává věrný úzu italiano letterario (vztažné zájmeno *il quale*, passato remoto v pásmu vypravěče, lokativní *vi* a další).

Silvia Ballestra se narodila roku 1969 v Porto San Giorgio v Markách. Uměleckému psaní se začala věnovat v osmnácti letech v prvním roce studia filologie na univerzitě v Bologni. V současné době žije v Miláně. Píše povídky, romány a eseje, překládá z angličtiny a francouzštiny.

Debutovala povídkou v antologii věnované mladým spisovatelům do 25 let. V roce 1991 vyšla její první kniha *Il compleanno dell'iguana*, kterou podrobíme jazykové analýze. Kniha na 171 stranách obsahuje novelu *La via per Berlino* a pět povídek. Ty se odehrávají v prostředí, které autorka dobře zná (Bologna, Pescara, její rodné městečko) a hlavními protagonisty jsou mladí lidé.

Ballestra zachází s jazykem neotřelým způsobem a podobně jako Bennimu, i jí slouží jako prostředek charakterizace postav. Často využívá dialektu, aniž by jím své postavy stigmatizovala, a slangu mladých, běžné jsou i výpůjčky z angličtiny. Jako vypravěčka

užívá standardní italiano medio, a to i tehdy, když je povídka vyprávěna v ich formě. Často však využívá polopřímé řeči.

Podobně jako u Benniho jsme v knize Silvie Ballestry našli častou postpozici podmětu (*non potevano farcela, i quattro Antò sulle due vespe; arrivò pure Dumbo*) a apozici. I Ballestra hojně využívá nominální styl, ale méně než Benni, protože její příběhy víc připomínají vyprávění. Syntax na úrovni souvětí není příliš složitá, nejčastěji používané spojovací výrazy jsou *quando, mentre, che, ma, però, e a perché*, mnoho souvětí je však spojeno asyndeticky.

Syntaktické rysy neostandardu jsou u ní přítomny hojně nejen v pásmu přímé řeči, ale i v pásmu vypravěče.

Velmi častá je dislokace přímého předmětu vlevo: *il cognome nessuno lo ricorda; lui almeno il lavoro ce l'ha; argomenti così (...) non me li sarei mai aspettati; questo, nessuno poteva negarlo; lui una storia così non se la sarebbe mai fatta*. Dislokace příslovečných určení vlevo byla běžným prostředkem rématizace (*dieci chilometri più tardi la truppa arrivò; a questo punto le rimaneva lo sguardo*) a poměrně často jsme se setkali i s dislokací nepřímého předmětu vlevo, přestože převážně v přímé nebo nevlastní přímé řeči (*e a te che ti frega; io a Cesaretto gli voglio bene; di provare a dormire, nemmeno parlarne*).

Dislokaci vpravo, která se u Benniho vyskytovala pouze v přímé řeči, využívala Ballestra i v pásmu vypravěče - *gli andò incontro per fargli festa, a quel pescarese compagno di università; non c'era ombra di flirt, nei paraggi*. Většina případů dislokace vpravo ovšem náležela do přímé řeči postav: *chi ce l'ha le pistole; tu non c'arrivi, a faticare tanto; li riconosco a volo, quelli che riescono a cavarcela; l'hai vista bene quell'impalcatura; il tuo amore l'hai visto così poco; te non lo sai fare il caffè*. Našli jsme i dislokaci vpravo v nepřímé otázce: *lo sai o no, che tutti gli amici della piazza (...)*.

Nezřídka se v knize objevovala i *frase presentativa*: *c'era una montagna di piatti che ingombrava il lavandino; c'e un'ultima cosa che forse dovresti sapere*.

Další z prostředků rématizace, které Ballestra často využívala, byla vytýkácí vazba i s variantou otázky a záporu: *fu solo la sera della vigilia di Natale, che le sue tendenze alcoliche (...) presero il sopravvento; che quella mattina le cose fossero diverse dal solito, fu subito abbastanza chiaro; non sarà che ti toccava sgobbare troppo?; non è che con il babbo si possano fare discorsi del genere; è quel che ho intenzioni di fare; sono a casa che ti aspettano, non che fosse brutta musica*.

U Ballestry se objevil i další rys neostandardu, a to vypouštění spojky *che* po slovesech a frázích vyjadřujících názor: *non credo capiterai più nei paraggi; credo abbia detto; è un peccato tu non sia qui.*

Che polivalente se ovšem opět vyskytovalo často: *roba che a maneggiarli ti ci potevi ferire; guarda che te riformo la faccia; aspetto che il vero Umbe uscisse di tabaccheria.*

Objevovaly se i případy, kdy se podmět s přívlastkem neshodovaly gramaticky, ale podle smyslu, jednou v pásmu vypravěče a jednou v přímé řeči: *pensava a quanto dovevano sentirsi felici il resto di persone che conosceva; i genitori di Antò è gente coi soldi.* V jedné přímé řeči jsme našli i anakolut vazby s neosobním *si*: *noi si comincia alle sette.*

Neostandard se v psaní Silvie Ballestry projevuje i na jiných úrovních, než syntaktických – v jejích textech tak najdeme například dělivý člen v kombinaci s předložkou (*con dei capelli molto lunghi*), použití *niente* ve významu záporného zájmena (*niente biscotti*), afereze zájmena *questo* (*tutti 'sti melodrammi; 'sta festa*), časté použití tvarů *voialtri* a *noialtri* místo neutrálního *voi* a *noi*.

Zajímavé je regionální zabarvení textu, neboť i v případech, kdy Ballestra nežívala explicitně dialektu, se občas objevovaly výrazy příznakové pro danou oblast: 1. osoba singuláru sloves *andare* a *fare* *vo* a *fo*, monotongizace ve slovech *nuovo* a *vuole*.

Styl Silvie Ballestry je velmi živý, díky užití jazyka působí postavy značně autenticky. Existence neostandardu se ovšem plně projevuje i mimo přímou řeč. Na druhou stranu se však podobně jako Benni drží i tradice literárního jazyka – používá *passato remoto* ve vyprávění a nenahrazuje konjunktiv indikativem. Rysy neostandardu, které se u ní projevují, její vyprávění ožívují a přibližují současnému čtenáři.

Niccolò Ammaniti se narodil roku 1966 v Římě. Nedokončil studium biologie a v roce 1994 debutoval románem *Branchie!*, jenž byl inspirován soudobou popkulturou, komiksy a světem počítačových her. O dva roky později publikoval sbírku povídek *Fango*.

Nejobsáhlejší povídka z této sbírky, *L'ultimo capodanno d'umanità*, byla v roce 1998 zfilmována. Následovaly romány – v roce 1999 *Ti prendo e ti porto via*, který mu zajistil celonárodní publicitu, a o dva roky později *Io non ho paura*, který získal velké uznání mezi čtenáři i kritiky. V roce 2006 vydal román *Come Dio comanda* oceněný cenou Strega a zatím posledním publikovaným dílem je román *Che la festa cominci* z roku 2009.

Většina Ammanitiho děl byla zfilmována, přičemž Ammaniti je i autorem jednoho původního filmového námětu *Il siero della vanità*.

Lingvistické analýze jsme podrobili povídkovou sbírku *Fango* z roku 1996, přičemž z důvodů rozsahu sbírky jsme z analýzy vyňali povídku *L'ultimo capodanno d'umanità*. Zbývajících pět povídek má dohromady 180 stran, což je podobný rozsah, jako mají předešlé dva zkoumané texty. Povídky nespojuje jednotné téma s výjimkou pochmurného ladění, černého humoru a absurdity námětů. Kromě jedné se odehrávají v Římě, protagonisté jsou Římané. Autor nevyužívá dialektu, ale některá použitá slova (převážně slangová) jsou regionálně příznaková.

Stejně jako ostatním dvěma autorům, jejichž literární jazyk jsme zkoumali, slouží Ammanitimu jazyk k charakteristice postav. Ve svých povídkách ovšem často využívá polopřímé řeči a pásmo vypravěče a pásmo postav proto někdy splývají. Jedna povídka je vyprávěna v 1. osobě plurálu v přítomném čase, v ostatních je zachována tradice vyprávění v minulém čase.

I Ammaniti využívá nominální styl. Popis osob, věcí nebo situací často uvede explicitní větou a dál jej doplňuje krátkými nefinitními větami:

Di fronte c'era l'istituto. L'Istituto di studi archeologici dell'Asia minore. Un vecchio edificio di mattoni rossi. Con la sua brava scala di marmo. Il suo bravo portiere piegato danni. I suoi tre piani divisi tra aule, stanze dei professori, una mensa scadente e biblioteche piene di libri. Millions di libri.

Někdy dochází k eliminaci přísudku již v první větě (*E poi un botto allucinante. Di lamiera. Di vetri che esplodevano.*) Tato segmentace informací působí rytmicky a úderně, dodává povídkám spád, někdy stupňuje čtenářovo napětí. Ze stejného motivu mají povídky převážně jednoduchou syntax na úrovni souvětí. Převažují asyndetická souřadná souvětí. V souvětích podřadných převažují vedlejší věty podmětné a předmětné. Nejčastěji

užívanými spojkami a spojovacími výrazy jsou *che, quando, siccome, come, ma*. Časté jsou i vedlejší implicitní věty, nikoli ovšem v pásmu osob.

Stejně jako Benni a Ballestra i Ammaniti využívá prostředků rématizace, např. postpozice podmětu. Zároveň v jeho textech není těžké najít syntaktické rysy neostandardu, nevyhýbá se jim ani v pásmu vypravěče. Ač jazykem charakterizuje postavy, nižší sociální status protagonisty naznačuje většinou výběrem lexika, zatímco mnohé ze syntaktických jevů, které zde zkoumáme, signalizují pouze hovorovost nezávisle na společenském postavení hrdiny (s dislokacemi vlevo a vpravo se tak v Ammanitiho povídce setkáme i v promluvě starého vysokoškolského profesora).

Dislokace přímého předmětu vlevo je v Ammanitiho textech všudypřítomná. Objevuje se v přímé a polopřímé řeči, stejně jako v pásmu objektivního vypravěče: *la nostra nottata da bestie l'abbiamo fatta; la lana l'aveva comprata; se lo sentiva nelle gambe e in testa l'alcol; Claudio Baglioni lo conoscono tutti in Italia; Giovanni, lei lo conosce; alcuni (...) Francesca li conosceva; quel Ferdinando (...) se lo ricordava; lui le sue prede le stancava, lui i punk li odiava, la parte sui cordati l'hai studiata; la pizza la mangerà; quei soldi me li merito.*

Méně častá, ale stále přítomná je dislokace nepřímého předmětu a příslovečných určení vlevo, objevuje se v přímé a v polopřímé řeči: *in questa città non ci voglio stare; a quelli così bisogna cavarglielo subito certe abitudini.*

V jedné větě jsme našli dislokaci nepřímého předmětu vlevo v kombinaci s anakolutem a shodou podmětu s přívlastkem podle smyslu: *a gente come quella se gli dai un dito ti prendono tutto il braccio.* Tato věta se vyskytovala v pásmu polopřímé řeči.

Dislokace vpravo se vyskytovala pouze v přímé řeči: *se non lo reggi l'alcool; lo puoi prendere un aereo; non li ho trovati i ferri; li hai studiati gli echinodermi?; la vuole la domanda per la lode?; non lo sai che vuol dire riempirsi lo stomaco con quella roba.*

Objevili jsme i případy předložkového akuzativu, jenž by se podle lingvistů, z nichž jsme vycházeli, měl vyskytovat téměř výhradně v mluvené řeči. U Ammaniti jsme jej našli jednou v pásmu vypravěče, podruhé v přímé řeči: *Albertino a quello là lo schifavo; non lo conoscevo proprio a quel tosico.*

Časté bylo použití vytýkácí vazby, a to v promluvách postav i v pásmu vypravěče: *è tutta la sera che fa la cretina; siamo noi che ti preghiamo; è che sei pigra da morire; non è che non amasse quello*

che studiava; era stata sua madre che lo aveva spinto; è un regalo che vi faccio; è il fricchettone che ha cercato di uccidermi.

Překvapivě nízký byl ovšem výskyt *che polivalente*. Tento jev jsme zaregistrovali pouze v přímé řeči: *vedi d'andartene che è meglio; ma che sei matto*.

Další z jevů neostandardu, jež se v Ammanitiho textech nevyskytoval, byla *frase presentativa*.

Neostandard je ovšem u Ammanitiho zřetelný i na jiných rovinách jazyka. Podobně jako u Silvie Ballestry jsme zaregistrovali aferezi ukazovacího zájmena *questo* – pouze v přímé řeči - a současné použití předložky a dělivého členu (*con del riso, con dei fogli*). Tento jev byl přítomný v pásmu vypravěče. Na lexikální rovině jsme kromě argotových výrazů (*cazzo, fottuto*) našli mnoho neformálních slov náležejících do nižšího rejstříku (např. *un sacco* pro vyjádření většího množství, slovo *roba* s obecným významem apod.).

Ammaniti úmyslně využívá rysů hovorového jazyka, jeho postavy tak působí autentičtěji a lépe zapadají do prostředí temných římských příběhů. Ze stejného důvodu zachází s polopřímou řečí, aby čtenář vždy viděl příběh optikou hlavního protagonisty i tehdy, není-li děj vyprávěn v ich formě. Neostandard tedy působí v jeho příbězích naprosto přirozeně.

2.2 Jazyk denního tisku

Pokračovat budeme ve zkoumání jazyka tisku. Ten byl od prapočátku specifický a odlišoval se od jazyka literatury. Zároveň však není úplně možné jej jednotně definovat, protože deníky se stylově liší od týdeníků, velkou roli také hraje politická orientace daného deníku nebo periodika a v neposlední řadě se styl liší i napříč rubrikami. Bonomiová (1994) i Mengaldo (1994) uvádějí, že jazyk periodik se během 20. století vyvíjel a měnil, a zmiňují tři klíčová období: fašistické, které bylo ovlivněno Mussoliniho rétorikou, poválečné, dále 60. léta a období od 70. let dál. Bonomiová tvrdí, že především v posledních čtyřiceti letech se jazyk novin do značné míry oprostil od výrazů pocházejících z byrokratické italštiny a začal upřednostňovat jednodušší a jasnější jazyk. Stále je ovšem pro tisk příznačné užití nominálního stylu, častý výskyt anaforických zájmen jako jednoho z nejdůležitějších prostředků koheze a s tím související dislokace přímého předmětu vlevo ve formě

anaforického předsunutí (*Lo ha detto il Papa*), stereotypizované metafory a metonymie, výskyt cizojazyčných slov (většina slov z cizích jazyků pronikla během 20. století do italštiny právě prostřednictvím tisku), složená syntagmata (časté je např. syntagma složené z *dopo* a jména – *il dopo Chernobyl, il dopo Bush*) a mnoho odvozených neologismů. Na úrovni syntaxe jsou patrné tendence k juxtapozici, kumulace a kombinace nominálních struktur, stejně jako užití výčtů (*è il re dei peones, il simbolo di questo Parlamento da hotel Gallia, calciomercato, sliding doors, gente che va e gente che viene*) a analogických struktur (*Sua l'iniziativa di raccogliere firme contro la norma dei medici-spia nel pacchetto sicurezza, superati i cento deputati fu ritirata. Sua l'idea di unire un fronte dei laici del Pdl a favore del testamento biologico e in dissenso dal partito; Mutui da estinguere. Debiti da ripianare*). V podřadných souvětích převažují vedlejší věty podmětné a předmětné.

Jazyk tisku ovlivňuje také reklama a časté jsou i slovní hříčky a literární aluze. Nominální styl je příznačný především pro titulky (velmi obvyklá je dvoučlenná šablona, v níž první člen je zpravidla příslovečné určení místa, kde se daná událost stala, a druhý člen je nominální věta, která stručně shrnuje obsah zprávy), podtitulky a stručné uvedení zprávy, které potřebují na malém prostoru sdělit co největší množství informací.

Bonomiová (1994: 699) uvádí, že i jazyk tisku byl ovlivněn mluvenou řečí (řadí k ní i promluvu hlasatelů televizního zpravodajství), a tudíž vykazuje mnohé rysy neostandardu. Mengaldo s odkazem na jiné jazykovědce (Beccaria, Migliorini) dokonce tvrdí, že tisk představuje určitý mezistupeň mezi psanou a mluvenou řečí a že hlavně díky tisku došlo ke snížení rejstříku psané italštiny a neostandardizaci. Z morfosyntaktických rysů neostandardu, jež se objevují v tisku, Bonomiová (1994: 699) explicitně uvádí tvary *lui* a *lei* ve funkci podmětu, *gli* pro dativ plurálu (nikoli však pro osobní zájmeno v ženském rodě jednotného čísla v dativu), indikativ místo konjunktivu a zjednodušení syntaxe na úrovni souvětí.¹¹ Z rysů neostandardu na jiných úrovních jazyka můžeme uvést již zmiňované použití slov z vyššího rejstříku namísto jejich běžnějších synonym (*conferire*

¹¹ „Già, almeno in parte, automatici, anche se ben lontani dall'essere esclusivi, sono invece tratti morfo-sintattici ampiamente presenti nel neo-standard come le forme pronominali oblique per il soggetto, *gli* per il dativo plurale (raramente per il femminile singolare), l'indicativo per il congiuntivo certo favorito del parlato televisivo. L'influsso del parlato si manifesta anche, e prepotente, nel livello della sintassi della proposizione e del periodo. Sempre più si estende l'uniproposizionalità (...).“

místo *dare*, *effettuare* nebo *attuare* za *fare* apod.) nebo dlouhé opisy (*in data odierna* namísto *oggi*).

Analýze jsme podrobili texty ze tří národních italských deníků: *Corriere della Sera*, *La Repubblica* a *La Stampa*. Texty pocházely z tištěné i elektronické formy deníků a jejich rozsah byl přibližně 150 normostran. Texty jsme vybírali z rubrik věnovaným domácí politice (*Politica*), zahraničí (*Esteri*), denním zprávám (*Cronaca*), hospodářství (*Economia*) a kultuře (*Cultura*). Pominuli jsme sportovní rubriku a dále specializované rubriky věnované např. ženským tématům, vědě a výzkumu, vzdělávání a podobně.

Corriere della Sera má ze současných deníků velmi dlouhou tradici. Byl založen již v roce 1876 v Miláně. Ze začátku měl čtyři strany, tři redaktory a denní náklad 15 000 výtisků.

Během 20. století s deníkem spolupracovalo mnoho známých spisovatelů a básníků, mezi nimi Montale, Calvino nebo Pasolini.

Až do 70. let 20. století byl deník orientován pravicově, poté se svými politickými názory přemístil na levý střed.

Dnes jde o nejčtenější italský deník s nákladem kolem půl milionu výtisků, jeho největším konkurentem je římská *La Repubblica*.

La Stampa je dalším z deníků s velmi dlouhou tradicí. Byla založena v Turíně v roce 1867 pod jménem *Gazzetta Piemontese*. Ze začátku dosahovala denního nákladu 20 000 kopií.

V roce 1895 změnil deník název na *La Stampa*. Během 20. století s novinami spolupracovaly významné osobnosti jako Alessandro Galante Garrone nebo Carlo Casalegno, první novinář, jehož připravili o život teroristé během tzv. olovených let.

V současné době jde o třetí nejprodávanější italský deník s nákladem okolo 450 000 kusů. Od roku 1999 provozuje *La Stampa* svou elektronickou verzi na internetu a jako jediná z italských periodik zdigitalizovala a zpřístupnila veřejnosti svůj kompletní archiv výtisků z let 1867-2006.

La Repubblica je druhým nejčtenějším italským deníkem s nákladem 462 000 výtisků. Byl založen v Římě v roce 1976, jde tedy o relativně mladé noviny.

V době svého vzniku se lišil od ostatních novin menším počtem stran, neobsahoval totiž sport a menší prostor byl též vyhrazen i pro denní zprávy. Neobsahoval ani zprávy z regionu. Zaměřoval se vždy především na politiku (mnozí jej oceňují pro trefné komentáře), orientován je reformně levicově a má hodně čtenářů mezi studenty.

Bonomiová (1994: 696) tento deník oceňuje díky jeho jazykové úrovni a uvádí, že právě tento deník má na svědomí zlepšení a zprůhlednění žurnalistického jazyka.¹²

Vybraná periodika vykazovala mnohé společné rysy a lze říci, že jejich jazyk je srovnatelný. Určité rozdíly jsme zaznamenali, zmíníme se o nich ještě později, ale je otázka, zda jsou relevantní vzhledem k malému rozsahu vybraného vzorku.

Stylově se nelišily články pocházející z tištěné verze periodik od těch sebraných z internetu, pouze články z tištěných novin byly delší.

Nominální styl je pro noviny opravdu příznačný – vysoký byl výskyt jak jednočlenných nominálních vět (*Di Yara nessuna traccia; Il terzo attacco; Ghiaccio anche nel nord della Ciociaria*), tak polovětných konstrukcí s nefinitními slovesnými tvary (*promettono i fan su Twitter citando ancora una volta un film; dovrebbero arrivare le firme di Austria e Lussemburgo superando così il numero di nove Paesi; i leader, concluso un mandato o persa un'elezione, si facessero da parte*). Nacházeli jsme i nominální výrazy, které nahrazovaly případnou finitní vazbu (*un episodio tutto particolare, con il conducente drogato e alla guida senza patente; l'avvio della cooperazione rafforzata; la possibilità di fare registrare i propri prodotti; un veto non superabile con una cooperazione rafforzata; Berlusconi si dice consapevole di avere una certa età*). V úvodu této části jsme již zmiňovali, že obvyklá podoba titulku je příslovečné určení a následující nominální věta stručně shrnující zprávu. Tyto dva

¹² „(...) gli anni Settanta rappresentano una tappa fondamentale, in quanto nel corso di questo decennio si collocano la nascita della «Repubblica», che ha rappresentato un modello nuovo capace di influenzare profondamente la scrittura dei quotidiani, e l'inizio di alcuni importanti fatti evolutivi di ordine giornalistico e linguistico. (...) Molte e decisive sono le innovazioni che «La Repubblica» apporta nel linguaggio dei quotidiani: forte calo del burocratismo e dello stereotipo in favore di un lessico più naturale, più comune, assenza totale del registro sostenuto, letterario, anche se, all'inizio, il livello generale è quello di una lingua colta, che nulla concede al popolare se non in funzione espressiva), forte vivacità e creatività nel lessico, nell'ambito dello stile brillante alternato allo stile disinvolto e confidenziale, minore settorializzazione e oscurità nel linguaggio politico.“

členy bývají odděleny čárkou nebo dvojtečkou. Na prvním místě samozřejmě nemusí být pouze příslovečné určení, časté je i jméno protagonisty nebo kauzy. V *Corriere della Sera* z jednoho takového titulku vznikl anakolut: *Yara, i sospettati sono tre.*

Telegrafický styl se projevoval občasným vynecháváním neurčitého členu, vypouštěním *che* po slovesech myšlení nebo mluvení (*il dialogo sembra sia stato; dicono sia stato*) a v některých případech i předložek (*il presidente USA¹³; la sua tesi per il master - università di Uppsala*).

Syntax nebyla zdaleka tak lineární a transparentní jako v případě krásné literatury. Časté byly dlouhé věty s vsuvkami mezi jednotlivými syntagmaty (často od sebe byly odděleny přísudek a předmět, nezřídka docházelo k vkládání celých vět). Podobné věty občas byly méně srozumitelné a koherentní:

Un chiaro tentativo di fuga, agli occhi del magistrato che a questo punto emette un provvedimento di fermo, poi eseguito in maniera rocambolesca: due giorni fa i carabinieri si sono precipitati a Genova dopo aver controllato senza successo il traghetto Excellent, anch'esso pronto a fare rotta verso Tangeri, militari e capitaneria di porto si sono lanciati su una motovedetta all'inseguimento della motonave Berkane, già entrata in acque internazionali e convinta a fermare le macchine dopo una frenetica trattativa col comandante.

Nutno říci, že s podobně dlouhými souvětími jsme se z vybraných periodik nejčastěji setkávali v *Corriere della Sera*.

Podobně jako u literatury však platí, že nejčastěji používanými spojkami je *e*, *perché*, *ma*, *che*, *mentre* a *si* a že souřadná souvětí jsou často spojená asyndeticky.

Jak už jsme zmiňovali, autoři článků zacházeli s větnými členy poměrně volně, takže velice často docházelo k postpozici podmětu (*è un amico, Paolo; è stato un colpo di genio (...) offrire un'alternativa; sale il livello delle acque; è previsto tra oggi e domani un incontro di Bersani con il leader radicale Pannella*) a z dislokací byla nejhojnější dislokace příslovečného určení vlevo: *al telefono non sembra così scossa; nell'intervista Assange torna a esprimere preoccupazioni; in pizzeria,*

¹³ zde ovšem vyvstává otázka, zda jde o vypuštění předložky nebo konverzi zkratky USA k přídavnému jménu s významem *statunitense*

c'erano sempre anche i due avvocati. Dalším využívaným prostředkem rématizace byla apozice (Professore di diritto costituzionale, è stato eletto alla Consulta dal Parlamento nel 2020).

Velmi často jsme se ve všech denních periodikách setkávali s vytýkáací vazbou: *è proprio il fatto di essere stata seducente che le è costato la vita; è che Berlusconi si è stancato; è il Fondo monetario internazionale che pare anche caldeggiare un maggiore impegno della Bce; è allora che torna. Novinový styl ovšem často preferoval implicitní vytýkáací vazby: è stato lo stesso Fazio a renderlo noto ieri sera; furono i Bernard a pretendere la separazioni dei beni; è il Tevere a destare allarme; è stata lei a invitare Assange a Stoccolma.*

Všimli jsme si, že *La Stampa* neužívala vytýkáací vazbu tak často jako *La Repubblica* a *Corriere della Sera*; často jsme se v tomto deníku setkávali s enfází vyjádřenou lexikálními prostředky – *proprio, lo stesso*.

Dislokace přímého předmětu vlevo byla přítomna ve všech zkoumaných periodikách (ač nejčastěji jsme ji nacházeli v *La Repubblica*), nejen v citacích, které jsou v novinách velmi časté, ale i v neutrálním pásmu zprávy. Často byla ale dislokace nutným prostředkem pro zachování koheze v případě vsuvky: *le figlie (...) difficilmente le si vorrà sapere da sole per strada dopo una certa ora; che sia mascalzone e americano lo sapremo più in là nel racconto; le ferie le aveva concordate con il suo datore di lavoro padovano; il biglietto per Tangeri l'aveva comprato; il viaggio lo aveva organizzato con il cugino; i numeri li abbiamo anche a Montecitorio, un ragionamento analogo i dirigenti di Fli e Udc lo stanno portando.*

Ve všech denících jsme se setkali s dislokací přímého předmětu vlevo ve formě anaforického předsunutí: *Entro il 2012 il ritmo di crescita dell'Italia tornerà ai livelli pre-crisi. Lo afferma la Commissione europea (...); Sulla magistratura D'Alema e Berlusconi condividono la stessa opinione: i giudici costituiscono la più seria minaccia per lo Stato italiano. Lo scrive in un dispaccio del 3 luglio 2008 (...).*

Častá byla i dislokace nepřímého předmětu vlevo (dislokaci příslovečných určení již jsme zmiňovali výše). Pokud se vyskytovala ve formě s opakováním zájmené částice, šlo většinou o citaci nebo nevlastní přímou řeč; případně věta, v níž byl tento rys vyjádřen, byla expresivně zabarvená: *di Katia ne esistano tante altre; non ci tengo proprio ad avere quell'incarico, di tanto clamore ne avrebbe fatto volentieri a meno, io con questi qui non voglio lavorarci più; dell'università neppure a parlarne; di delinquenti così ne abbiamo talmente tanti; non ci credo a queste aperture.*

S dislokací nepřímého podmětu vlevo bez opakování zájmené částice jsme se taktéž setkali ve všech periodikách: *del presidente Berlusconi hanno appena cominciato a mettere in evidenza l'inadeguatezza politica; al premier era stata attribuita una definizione.*

Dislokace vpravo se taktéž vyskytovala ve všech periodikách a kupodivu i mimo citace: *che ne sa (...) una bambina (...) dei terrificanti demoni; ci teniamo a dirlo.*

Che polivalente se vyskytovalo jen velmi zřídka. Vztažné *che* bylo nejužívanější spojkou v podmětných a předmětných větách i přesto, že se novináři snažili užívat i *il quale*. Poměrně často se stávalo, že v člancích byla přítomna souvětí, v nichž všechny podmětné a předmětné věty byly uvozené spojkou *che*: *Il museo che racconta le glorie di un secolo che fu molto milanese.*

Specifikem těchto textů, které jsme zkoumali, bylo ovšem rozdělování vztažných vět, s tím, že zájmenem *che* nebo *il quale* byla uvozena nová věta: *(...) da parte di Berlusconi. Il quale ha ormai preso direttamente in mano la situazione (...); (...) la sfida di Casini. Il quale chiede al Cavaliere di indicare un nome; (...) direttore dell'Fmi. Che in risposta (...); Le prime due pagine furono affidare a Roald Dahl. Che diligentemente le scrisse e le consegnò a due editori americani.*

Neostandard se ovšem projevoval i na jiných úrovních. Na základě vybraných textů se nemůžeme zcela ztotožnit s Bonomiovou, která tvrdí, že *lui* a *lei* již zcela nahradily původní tvary osobních zájmen 3. osoby v prvním pádě, neboť v *La Repubblica* jsme se setkali i s použitím *egli*. Všechna periodika respektovala rozdíl mezi životným a neživotným a pro neživotné podměty používala zájmeno *esso*, *essa*. Stejně tak nemůžeme souhlasit ani s jejím tvrzením, že v novinách indikativ vytlačuje konjunktiv. V textech, jež jsme zkoumali, byl konjunktiv velmi živý. Na druhou stranu nelze tvrdit, že by se noviny držely normy *italiano letterario*, což vyplývá i z výše uvedené analýzy. Velmi často se např. vyskytovaly neosobní vazby se *si* (*si comincia a fare i conti; si lavora*), které působí značně neformálně a nápadné bylo i užití anglických slov ve všech třech zkoumaných novinách. Nejčastěji jsme se s nimi setkávali v *La Repubblica*, ale obecně lze říci, že byla nadužívána ve všech denících, neboť jejich použití bylo často zbytečné a bylo možné místo nich použít původní italský výraz. Někdy byla tato slova podmíněna tematicky (např. ve zprávě o chystané svatbě korunního prince Velké Británie), ale častokrát byl jejich výskyt ničím neodůvodněný. Šlo o výrazy jako *love story; wedding planner; british* (psáno s malým počátečním

písmenem v kolokaci *tradizione british*); *borderline*; *no comment*; *show*; *tycoon*; *big*; *pressing*; *star*; *session*; *convention*; *cable-gate*; *love affair*; *authority*; *road map*; *capacity building*; *shared vision*.

2.3 Jazyk časopisů

Jazyk časopisů lze těžko jednotným způsobem popsat a definovat z toho důvodu, že se liší dle zaměření časopisu. V odborných časopisech se setkáme se speciální terminologií specifickou pro daný obor, v časopisech věnovaných kultuře bude nejspíš převažovat esejistický styl. Proto jsme pro analýzu vybrali levné společenské časopisy nebo všeobecně zaměřené časopisy, které jsou dostupné široké italské veřejnosti ať cenou, tak výběrem témat.

Z jazykového hlediska lze o nich říci v podstatě totéž, co jsme zmiňovali v souvislosti s denními periodiky – nominální styl, jednoduchá syntax na úrovni souvětí apod. Především v podobných společenských časopisech je patrný vliv mluveného jazyka, neboť články jsou často vypracovány ve formě rozhovoru a v hojné míře se vyskytují citace celebrit i v běžných reportážích. Předpokládáme tedy, že rysy neostandardu v časopisech nalezneme.

Analýze jsme podrobili týdeníky *Vivo*, *Gioia* a *L'Espresso*. *Vivo* a *Gioia* jsme měli k dispozici v tištěné podobě, zatímco s týdeníkem *L'Espresso* jsme pracovali na internetu.

Vivo je bulvární časopis se sídlem redakce v Miláně vycházející jednou týdně po celé Itálii. Kromě zpráv ze společnosti obsahuje krátké aktuality z politiky (ale i ty jsou zaměřené bulvárně), zajímavosti a kuriozity z celého světa, tipy na cestování, recepty, horoskop a televizní program. Časopis také poskytuje právní a psychologickou poradnu pro čtenáře formou otištěného dopisu od čtenáře a odpovědi odborníka. Časopis je velice cenově dostupný, jedno číslo stojí 1 euro, ale není příliš dobře hodnocen pro banalitu svých článků. V jedné recenzi na internetu jsme se dočetli, že je dobrý pouze na ukrácení času v čekárně a že také téměř v žádné čekárně nechybí¹⁴.

¹⁴ „*Vivo* è una di quelle riviste che nelle sale d'attesa non mancheranno mai: economica (1 euro), propone argomenti leggeri, ed è facilmente leggibile. (...) I pettegolezzi a volte danno l'impressione di essere costruiti e falsi, ma considerando che è peggio annoiarsi in sala d'attesa, leggere la rivista può diventare persino divertente.“ Přístupné z: www.dooyoo.it/riviste-e-giornali/vivo-settimanale/623254/

Vivo nemá elektronickou verzi, pracovali jsme tedy s tištěným časopisem. Časopis má formát A4 a obsahuje přibližně 100 stran čistého textu.

Časopis opět hojně využíval nominálního stylu. Časté byly věty, v nichž byl vynechán přísudek – *In palio anche un'auto in esposizione in una concessionaria della zona, stejně jako polovětné implicitní vazby: ricordando il primo anniversario della tragedia, il presidente della Repubblica Giorgio Napolitano ha detto; era il giudice più famoso del piccolo schermo, avendo svolto il suo ruolo; Martelli, ascoltato a Roma, ha ribadito (...).*

Z důvodů rématizace docházelo často k porušování slovosledu SVO. Postpozice podmětu byl velmi obvyklý jev – *sono attese quindi perturbazioni; è passato un anno; sono stati letti i nomi delle vittime; si è registrata anche una nuova tendenza, někdy i v kombinaci s dislokací příslovečného určení vlevo – è partita da Cape Canaveral la navetta spaziale; sulla navetta Discovery viaggia anche il modulo.*

Dislokace příslovečného určení (místa nebo času) vlevo byla ze všech dislokací nejčastější, neboť často bylo nutné nejprve uvést místní či časové určení zprávy: *a conti fatti si sono spesi 130 milioni di euro, a bordo dell'aereo (...) parlava a voce troppo alta; dallo studio poi è emerso (...).*

Již méně často se objevovala dislokace nepřímého předmětu vlevo.

Na druhou stranu ze všech zkoumaných časopisů jsme ve Vivo zaznamenali největší výskyt dislokace přímého předmětu vlevo: *la nona edizione di „Amici“ l'ha vinta lei; qualcosa si impara; le feste le hanno trascorse nella loro casa.*

Časopis obsahoval i značné množství rozhovorů. Ty jsme brali s rezervou, protože se nedá hovořit o „italiano scritto-scritto“, výskyt dislokace přímého předmětu vlevo (i jiných rysů neostandardu) v nich byl samozřejmě ještě častější: *quei soldi li gestiranno loro; la copa dove l'hai tenuta; la tua vittoria l'hai dedicata in diretta a una marea di persona; le vacanze di Pasqua le ho trascorse (...).* Nemyslíme si, že by rozhovory byly přepisovány zcela autenticky, ale autorům určitě šlo o zachování zdání mluvenosti, přičemž neostandard jim to umožňuje.

I v neutrálním pásmu autorských článků jsme se setkali s dislokací vpravo, byť ne příliš často: *ci tiene lei stesso a ribadirlo; ce ne sono di moltissimi modelli.*

Jako prostředek rématizace byla využívána i vytýkácí vazba, jak ve formě vedlejší věty uvozené *che*, tak s polovětnou konstrukcí *a + infinitiv*: *è lo stesso pubblico ministero che ha fatto condannare; a parlare fu il loro avvocato.*

Nesetkali jsme se s použitím *c'è* s aktualizací funkcí ani s *che polivalente* s výjimkou strany 14 nazvané *La Piazza*, na níž jsou přetiskovány autentické komentáře čtenářů, již se na Facebooku vyjadřují k danému tématu (v tomto případě to bylo vítězství Emmy Marrone v pěvecké soutěži *Amici*). Tato stránka nebyla pro naši analýzu relevantní, neboť v mnoha případech šlo o psanou variantu substandardní italštiny (chybějící interpunkční znaménka, znak x místo *per*), ale nutno říci, že jsme zde našli všechny syntaktické rysy, jimiž se zabýváme.

V časopise se projevovala současná tendence italštiny k jednodušší syntaxi na úrovni souvětí, nejčastěji používané spojky byly opět *e*, *ma*, *però*, *mentre*, *si*, *perché* a *che*; *che* bylo i nejčastěji používaným vztahným zájmenem (ačkoli jsme zaregistrovali i použití *il quale*). Souřadná souvětí převažovala nad podřadnými. Souřadná souvětí byla často spojena asyndeticky; nejčastěji užívané vedlejší věty byly podmětne a předmětne. Struktura článků a podávaných informací nebyla složitá. Časté bylo použití neosobní vazby se *si*.

Podobně jako předtím v denním tisku jsme i zde zaznamenali nadužívání anglických slov v případech, kdy by dobře posloužil i italský výraz: *boss*; *nomination*; *serial killer*; *budget*; *top secret*; *band*; *star*.

Gioia je týdeník pro ženy se sídlem redakce v Miláně. Časopis vychází již od roku 1937 po celé Itálii, týdenní náklad přesahuje 200 000 výtisků. Cílová skupina časopisu jsou ženy ve věku 20-60 let. Vycházejí i speciální čísla zaměřující se na různé oblasti zájmu žen – vaření, zdraví, děti nebo zařizování domu. My jsme pracovali s výtiskem *Gioia & Bambini*, který se soustředil na mateřství. Časopis tedy obsahoval převážně rady rodičům, které se týkaly např. správné výživy, návštěvy lékaře, návratu dětí do školy po prázdninách apod. V recenzích jsme našli, že časopis není nikterak originální informacemi, které přináší, ale že je psán velmi dobrou italštinou. Časopis má formát A4 a obsahuje přibližně 100 stran čistého textu.

Podobně jako ve všech předešlých zkoumaných textech byl i zde využíván nominální styl. Vyskytovaly se věty, v nichž byl eliminován přísudek (*i figli di nuovo alle prese con compiti e insegnanti*; *meglio una scuola vicino a casa*; *ok anche per i würstel*; *oltre al prosciutto cotto e crudo, bene la bresaola e la lingua cotta*; *molti belli il Planetario e l'Oceanografico*). Hojnost těchto vět evokovala

telegrafický styl, ten se mj. projevoval i vypouštěním neurčitého členu (*non c'è bambino che non le adori*). Časté bylo také krácení polovětnými implicitními konstrukcemi s participiem, gerundiem nebo infinitivem – *costruito nelle dimensioni reali, sembrerà quasi un cane vero; attingendo da un grande baule, si travestono e sfilano in costume; per essere efficaci è necessario che (...); timore di non essere adeguati*.

Z prostředků rématizace byla velmi častá postpozice podmětu (*si può fare un patto; sono tante le paure; sono in realizzazione anche la tomba di Tutankamon e altri monumenti archeologici*) a dislokace příslovečných určení vlevo (*in immersione la pancia diventa leggera; da una grande scatola di cartone è nato Otto; con lo stesso procedimento si possono fare tutti gli animali; a tavola è pigro*).

Dislokace přímého předmětu vlevo se objevovala pouze zřídka, a pokaždé ve formě anaforického předsunutí – *lo spiega Penney Hames; lo scriveva Ippocrate*.

Více užívaná byla překvapivě dislokace nepřímého předmětu vlevo (často v kombinaci s postpozicí podmětu) – *a nessuno piace fare brutta figura davanti a tutti; spetta ai genitori il compito di insegnare; a questi aspetti sono dedicate diverse pagine del libro*.

Vzácná nebyla ani vytýkácí vazba, přestože se vyskytovala v menší míře než třeba v denním tisku – *spetterà a lui affrontare la maestra; è qui che il nostro „no“ (...) li aiuta a diradare*.

Che polivalente ani *c'è* s aktualizací funkce jsme v časopise nezaznamenali. O to víc nás překvapil následující nominativus pendens: *le donne che prima della gravidanza non praticavano attività fisica è meglio che chiedano l'assistenza di un personale trainer*.

Mimo onoho anakolutu se v předcházející větě vyskytuje i termín z angličtiny. Těch jsme našli v časopisu mnoho, a podobně jako v předcházejících případech šlo často o výrazy, které mohly být v italštině (*infant-seat; snack; nursery; functional food*).

Ač jsme se v tomto časopise se zkoumanými syntaktickými rysy setkali v menší míře než v jiných textech, tendence neostandardu se nezapřely. Častý byl výskyt neosobní vazby se *si* (*si entra nel Museo della scienza; si utilizza la pillola anticoncezionale*). Syntax na úrovni souvětí nebyla složitá, převažovala souřadná souvětí (opět často spojená asyndeticky) nad podřadnými. V podřadných souvětích převažovaly vedlejší věty podmětne a předmětne uvozené *che*, přestože i zde jsme samozřejmě našli *il quale* nebo *cui*. Nejčastějšími spojkami byly *che, perché, ma, però, se, quando, come* a *e*. Nezřídka se spojky nacházely na začátku věty.

L'Espresso je týdeník zaměřený na informace a aktuality ze světa, politiky, hospodářství, společnosti a kultury. Značně se tedy svým zaměřením liší od předcházejících dvou časopisů a připomíná spíš deníky, kterým jsme se věnovali výše. Časopis je součástí stejnojmenné skupiny (spolu s deníkem *La Repubblica* a rozhlasovou stanicí *Radio Capital*), mezi jeho přispěvatele patří Eugenio Scalfari, Enzo Biagi nebo Giorgio Bocca. Byl založen již v roce 1955. Redakce sídlí v Římě. Podobně jako *La Repubblica* je zaměřen reformně levicově a je oceňován pro své trefné komentáře k aktuálnímu politickému dění.

Na internetu je k dispozici elektronická verze časopisu, se kterou jsme pracovali (vybrali jsme takový počet článků, aby šlo o přibližně stejný rozsah jako u předcházejících časopisů; články byly z rubrik *Cronaca, Esteri, Politica, Economia a Cultura*).

Během analýzy jsme zjistili, že nejen svým zaměřením, ale i stylem připomíná *L'Espresso* spíše deníky než týdeníky.

Nominální styl byl samozřejmostí. Častý byl výskyt vět s eliminací přísudku – *improbabile ad esempio che (...); forte il rischio che (...); a novembre la rottura definitiva*. Polovětné konstrukce s infinitivem, gerundiem nebo participem byly další hojně využívanou možností – *essendo parlamentare, non è mai intercettabile direttamente; la chiave del successo politico di Obama sta nell'aver dato una nuova identità*.

Telegrafický novinářský styl se projevoval v titulcích, které stejně jako v denících mívaly často dvoučlennou strukturu, v níž se první člen týkal místa udání zprávy nebo jejího protagonisty a druhý člen informaci dále rozvíjel (*Mose, una voragine a Venezia; Alpini, Natale di guerra*).

Z rématických prostředků jsme se opět setkali s postpozicí podmětu (*ricominciano i problemi; non ha dubbi Marvin Armando Chang*) a nejčastější případ dislokace byla dislokace příslovečného určení vlevo – *A settembre l'Udc rivendica il candidato premier; al telegiornale vanno in onda gli scontri fra studenti e polizia; In Russia qualcosa è cambiato*.

Vzácným rysem ovšem nebyla ani dislokace nepřímého podmětu vlevo, která se vyskytovala i v neutrálním pásmu zprávy, nejen v přímé řeči – *a Gasparri non è rimasto altro modo; al Cavaliere serve solo una stampella per andare avanti; a cercare la bella morte Pier Ferdinando Casini non ci ha mai tenuto; Di Stephen Frears si potrebbe dire il contrario*.

Dislokace přímého předmětu vlevo se vyskytovala méně často, a především v neformálnějších kontextech nebo v přímé řeči: *gente così offende la verità; Johnny Depp, ce l'hanno rovinato i francesi; lo stipendio già ce l'ho; peli sulla lingua Stephanie non ne ha.*

Dislokaci vpravo jsme nezaznamenali.

Dalším prostředkem rématizace, kterým jsme se v *L'Espresso* setkali, bylo *c'è* s aktualizací funkcí, které jsme v jiných textech v podstatě nezaznamenali: *c'è un popolo di arrabbiati che cresce ogni giorno; c'è una città in più che allunga la lista degli scontenti.*

Podstatně častější byla ovšem vytýkácí vazba. Ta se v článcích vyskytovala často ať už ve formě souvětí s vedlejší větou uvozenou *che* nebo s polovětnou vazbou *a* + infinitiv: *È la stessa polizia ad ammettere (...); è il "malessere" italiano che Giorgio Napolitano ha chiesto; è la storia di una protesta ormai infinita che si gonfia; sarà la Spagna a perdere una buona parte dei gioielli; è il futuro del Paese a spaventare i gestori internazionali.*

Nominativus pendens ani *che polivalente* jsme nezaznamenali.

L'Espresso celkově vykazovalo i další tendence neostandardu, opět zde byla poměrně jednoduchá syntax na úrovni souvětí. Souřadná souvětí převažovala nad podřadnými, častá byla asyndetická spojení a výčty. V podřadných souvětích převládaly vedlejší věty podmíněné a předmětné uvozené *che* (vyskytovalo se ale i *il quale* nebo *cui*). Repertoár spojek a spojovacích výrazů byl opět docela omezen, nejčastější se vyskytovaly *e, ma, quando, come, perché, se, anche se.*

Všimli jsme si použití *niente* jako adjektiva (*niente vacanze*).

S novinářskou imvencí jsme se setkali při používání různých neologismů (např. *Silvioland*) a opět jsme zaznamenali nadměrně velký počet anglických výrazů i v kontextech, kdy bylo možné použít italský ekvivalent: *convention; red carpet; boyfriend; boss; new; fashion icon; commoner, austerity; feel-good factor; big.*

2.4 Zhodnocení a shrnutí

Zanalyzovali jsme soubory tří různých typů textů – krásné literatury, denního tisku a časopisů. Texty byly sice různě staré, nejstarším byla sbírka povídek autorky Silvie

Ballestry z roku 1991, nejnovějším byly novinové články a výběr z týdeníku *L'Espresso*, které pocházely z listopadu a prosince 2010, ale přesto můžeme říci, že se jednalo o výběr současných textů, v nichž bylo možné sledovat tendence neostandardu.

Všichni autoři krásné literatury psali příběhy odehrávající se v současné době. Jejich postavy mluvily hovorovým jazykem, a proto jsme největší množství ze zkoumaných syntaktických rysů našli v pásmu přímé řeči. To by podporovalo tezi Luky Serianniho, že neexistuje žádný nový standard v italštině (*italiano neostandard*, *italiano d'uso medio*, *italiano tendenziale*), nýbrž že neostandard je pouhou mluvenou variantou *italiano letterario*. V menší míře jsme ovšem našli rysy neostandardu (a to na všech jazykových rovinách, nejen v oblasti syntaxe, na niž jsme se zaměřovali) i v neutrálním pásmu vypravěče.

Častými jevy byla dislokace přímého předmětu vlevo, dislokace nepřímého předmětu a příslovečných určení vlevo i dislokace vpravo. Poslední jmenovaná ovšem rozhodně převažovala v pásmu postav. Tyto rysy ovšem nikdy neměly účel postavu stigmatizovat z pohledu vzdělání nebo společenského postavení.

Vytýkáci vazbu hojně využívali oba mladší autoři, tj. Niccolò Ammaniti a Silvia Ballestra; u Benniho šlo o okrajový jev. Podobně tomu bylo i u použití *c'è* s aktualizací funkcí.

Nominativus pendens a *che polivalente* byly v textech přítomné, ale téměř vždy v pásmu postav pro svou příznakovou hovorovost.

U všech autorů jsme se setkali s využíváním nominálního stylu (eliminaci přísudku, časté polovětné implicitní vazby), jednoduchou syntaxí na úrovni souvětí a omezeným repertoárem spojek a spojovacích výrazů (u Silvie Ballestry docházelo i k eliminaci spojky *che* po slovesech myšlení).

Denní tisk se od literatury lišil. Již jsme zmiňovali, že italské noviny od svého prapočátku razily specifický styl, přejímaly určité rysy byrokratické italštiny a vždy se lišily od *italiano letterario*. Zároveň jako nejrozšířenější psané masové médium vždy měly velký vliv na vývoj jazyka a mnohé tendence neostandardu mají původ právě v nich. Prostředky rématizace jsou pro tisk a způsob, jakým podává informace, velmi důležité. Slovosled SVO není pro jazyk tisku nijak závazný, častá je postpozice podmětu, dislokace příslovečných

určení vlevo, nezřídka se ve větách objevovaly i různé vsuvky, které bohužel někdy zhoršovaly transparentnost věty a informace v ní obsažené.

Zkoumali jsme tři nejčtenější italské deníky: *Corriere della Sera*, *La Stampa* a *La Repubblica*. Jejich jazyk byl navzájem víceméně srovnatelný, pouze *La Repubblica* se nám zdála oproti ostatním progresivnější, ať už šlo o výskyt zkoumaných jevů, nebo například anglicismů.

V tisku jsme se setkali se všemi zkoumanými syntaktickými rysy, pouze nominativus pendens a *che polivalente* byly ojedinělými jevy.

Nejčastější byla dislokace příslovečného určení vlevo. Dislokace přímého a nepřímého předmětu vlevo se sice častěji objevovaly v citacích, ale našli jsme je i v objektivním pásmu zprávy. Dislokace přímého předmětu vlevo se často objevovala ve formě anaforického předsunutí jako prostředek koheze.

Dislokace vpravo byla přítomna též, ne v takové míře, ale nutno podotknout, že se vyskytovala i mimo citace.

Zásadním prostředkem rématizace pro denní tisk je ovšem vytýkáací vazba, ať už ve formě souvětí s nepravou vedlejší větou vztaznou, nebo jednoduché věty s polovětnou infinitivní vazbou uvozenou *a*.

C'è s aktualizací funkcí bylo okrajovým jevem; *che polivalente* a nominativus pendens (s výjimkou „kouzla nechtěného“ v titulcích) se nevyskytovaly.

Příznačný pro tisk je nominální a telegrafický styl, častá byla tedy eliminace přísudku, polovětné vazby s infinitivem, gerundiem nebo participiem a celkové upřednostňování jmenného syntagma v situacích, kdy by sloveso bylo přirozenější volbou. Telegrafický styl se projevoval vypouštěním neurčitého členu, spojky *che* po slovesech myšlení a v některých případech i předložek.

V novinách se často vyskytovaly i velmi dlouhé a nepřehledné věty, syntax na úrovni souvětí však složitá nebyla. Souřadná souvětí byla často spojená asyndeticky (obvyklé bylo členění informací do výčtů), v podřadných souvětích převažovaly vedlejší věty podmětne a předmětne. Specifikem byly věty vedlejší, které ovšem formálně nebyly spojené s předcházející větou hlavní, ale začínaly vztazným zájmenem *che* nebo *il quale*.

Zkoumané časopisy se mezi sebou lišily jak stylem, tak zaměřením. Společné měly to, že šlo o týdeníky a všechny byly určené širší veřejnosti, nebyly to úzce specializované texty. Bulvární *Vivo* přinášelo především zprávy ze společnosti a ze světa celebrit, ženský časopis *Gioia* radil matkám v péči o děti a *L'Espresso* spřízněný s deníkem *La Repubblica* obsahoval zprávy týkající se domácí politické scény, zahraničí, hospodářství a kultury.

Nejvýraznější byl výskyt rysů neostandardu v časopise *Vivo*, což by se dalo vysvětlit i jeho zaměřením a lidovostí (nízká cena, banální zprávy ze světa celebrit). Zprávy působily neformálně, takže se mnohé rysy neostandardu objevovaly i mimo pásmo přímé řeči. *Gioia* i přes svou nízkou prodejní cenu je určená jiné cílové skupině (projevuje se to mj. i tím, jaké reklamy otiskuje), její jazyk působil uhlazeněji. *L'Espresso* stylově velice připomínalo zkoumané deníky (nejvíce samozřejmě *La Repubblica*).

Ve všech týdenících převažoval nominální styl, jednoduchá syntax na úrovni souvětí a omezený repertoár spojek a spojovacích výrazů (*ma, mentre, quando, come, se, anche se, e, o*).

Se slovosledem zacházely časopisy poměrně volně, běžnými prostředky rématizace byla postpozice podmětu a dislokace příslovečného určení vlevo.

Ve všech týdenících jsme se setkali s dislokací nepřímého předmětu vlevo. Oproti tomu byla dislokace přímého předmětu vlevo řidší – v týdeníku *Gioia* se vyskytovala pouze okrajově ve formě anaforického předsunutí.

Dislokace vpravo, lingvisty považovaná za rys náležející do mluvené řeči, jsme zaznamenali pouze ve *Vivo*.

Častá byla vytýkácí vazba, naopak vzácný výskyt jsme zaznamenali u *c'è* s aktualizací funkcí, které jsme našli pouze v *L'Espresso*.

Che polivalente jsme v žádném ze zkoumaných deníků nenašli.

Z naší analýzy vyplynulo, že existence italiano neostandard je neoddiskutovatelná a že opravdu nejde jen o mluvenou formu italiano letterario. Psaná a mluvená varianta italštiny se k sobě přibližují, ač si samozřejmě každá nechává určitá specifika. Analýza potvrdila, že

syntaktické rysy neostandardu, které byly dříve gramatikami odmítané a považované za substandard, jsou nyní běžné.

V míře výskytu se jednotlivé zkoumané jevy lišily. Mezi časté jevy patřila dislokace vlevo, která se vyskytovala jak v přímé řeči, tak v objektivním pásmu vypravěče/autora.

Dalším častým jevem byla vytýkací vazba, která měla největší výskyt v denním tisku, menší v literatuře.

Mezi jevy s řidším výskytem patří dislokace vpravo. Nacházeli jsme ji většinou v přímé řeči, ale ne výlučně, čili musíme nesouhlasit s lingvisty, kteří ji považují výhradně za rys náležející mluvenému jazyku.

Pouze okrajově se v psaném jazyku vyskytovaly *che polivalente*, *nominativus pendens* a frasa *presentativa* (*c'è* s aktualizací funkce).

Závěr

Cílem této práce nazvané „Syntaktické rozdíly mezi *italiano letterario* a *italiano neostandard*“ bylo určit ty syntaktické rysy, v nichž se jednotlivé úzy italštiny od sebe odlišují a na základě empirické analýzy zjistit, zda jsou v současných textech přítomné, případně které převažují a které se vyskytují pouze okrajově.

Nejprve jsme museli definovat oba termíny, s nimiž jsme zacházeli, tj. *italiano letterario* a *italiano neostandard*. Terminologii jsme převzali od Gaetana Berruta, přičemž jsme zmiňovali i jiné názvy, označující fenomén neostandardu – *italiano d'uso medio*, *italiano tendenziale*. Všechny tyto názvy pocházejí z 80. let, kdy jazykovědci zaregistrovali, že soudobá italština se ve své mluvené i psané variantě liší od *italiano letterario*, původního standardu. Rozdíl spočíval především v tom, že psaná řeč se přiblížila mluvené a že mnohé jevy, jež byly dřív považovány za substandardní, představovaly v novém úzu standard.

Od Gaetana Berruta jsme převzali i schéma architektury italštiny (viz Příloha 1), kde mají jednotlivé rejstříky pevně vytyčené své místo určené diafasickou, diastratickou a

diamesickou osou. Na tomto schématu je jasně patrné, v jakých aspektech se *italiano neostandard* liší od *italiano letterario*.

Poté jsme popisovali přechod od *italiano letterario* k *italiano neostandard* z diachronického hlediska. Začali jsme obdobím 60. let 19. století, kdy došlo ke sjednocení Itálie a opět se rozhořela debata o jednotném jazyce, který by byl vhodný pro všechny komunikační situace. Velkou roli v této debatě sehrál lombardský spisovatel Alessandro Manzoni, který se jazykovou otázkou zabýval celý svůj život. Za ideál považoval spisovnou soudobou florentštinu (*fiorentino colto*), kterou použil ve finální verzi svého životního díla *Snoubenci (I Promessi Sposi)* z roku 1840. Mnozí s Manzoniho řešením polemizovali, nakonec ale nebylo překonáno a *fiorentino colto* se stalo vzorovým jazykem pro celou sjednocenou Itálii.

Tou dobou ovšem v Itálii převládala negramotnost (80 % v roce 1861; 73 % o deset let později), mnoho dětí obcházelo povinnou školní docházku a velká část populace ovládala pouze svůj rodný dialekt. Nový standard spisovného jazyka se šířil pouze pomalu. Šíření napomáhaly úřady, které s občany komunikovaly pouze italsky, nově vznikající literatura, jejíž hlavní účel byl tou dobou především didaktický, a také denní tisk. Velkou roli sehrála taky interní migrace obyvatelstva, která napomohla rozměňňování dialektů.

Proces italianizace se urychlil až s nástupem 20. století, kdy byl zpřísněn zákon o povinné školní docházce, což způsobilo snížení míry negramotnosti. Interní migrace a industrializace zesilovaly.

O vymýcení dialektů a dosažení jednoty jazyka usiloval během fašistické éry Duce. Kromě dialektů mu vadily i výpůjčky z cizích jazyků a zakázany tou dobou byly mnohé galicismy a anglicismy, které přitom už v italštině měly své pevné místo. Jeho snahy ovšem nebyly zcela úspěšné; italština stále přejímala nové výrazy z cizích jazyků, tou dobou především z angličtiny, a dialekty zůstávaly živé. Mussolinimu se nezdařila ani násilná italianizace německy mluvících oblastí.

Italianizace ovšem v té době opět postoupila, a to i díky novému médiu – rozhlasu. Rozhlasoví hlasatelé byli školení mluvčí, kteří přispěli k sjednocování italštiny i na fonologické úrovni.

Po druhé světové válce bylo stále 63,5 % obyvatelstva pouze dialektofonních, 18 % diglossních a jen 18,5 % užívalo italštinu ve všech situačních kontextech. V nerozvinutých zemědělských oblastech (především na jihu země) byla stále závažným problémem negramotnost (až 18, 57 % obyvatel neumělo číst a psát).

V letech 1959–1963 nastal italský hospodářský zázrak, kdy se z převážně zemědělské Itálie rychle stala průmyslově vyspělá země. Průmysl se soustředil převážně na severu území, což vedlo k další silné vlně interní migrace. Většina migrantů směřovala do Milána, Turína a Říma. Dialekty se rozměňovaly, některé byly dokonce vnímány jako společenské stigma. Přibývalo středoškolsky a vysokoškolsky vzdělaných lidí. Méně vzdělaní lidé však hovořili tzv. lidovou italštinou (*italiano popolare*), jež obsahuje mnoho substandardních rysů a jejíž vznik vysvětlují lingvisté jako nedokonalý přechod od dialektu k *italiano letterario*.

Doba hospodářského zázraku a 60. léta byly příznačné rozvojem techniky, který se promítl i do jazykového vývoje. Technická terminologie a metafory na ní založené se staly nedílnou součástí italského lexika. Zesílil i příliv výpůjček z angličtiny.

V 80. letech už italofonní (včetně diglossních) mluvčí převážili nad Italy, kteří používali pouze dialekt, a italština se konečně stala jednotným národním jazykem. Zároveň už mnozí lingvisté zaregistrovali určité změny mezi všeobecně používanou italštinou a standardem *italiano letterario*. Nový úzus je označován již zmiňovanými termíny *italiano neostandard*, *italiano d'uso medio* nebo *italiano tendenziale*. Jde o variantu jazyka, která je rozšířená po celém území Itálie a oproti původnímu standardu je neformálnější s rysy hovorovosti i v psaném jazyce.

V diplomové práci jsme vyjmenovali morfosyntaktické a lexikální rysy, jimiž se *neostandard* odlišuje od *italiano letterario*, nicméně nadále jsme se zabývali pouze syntaktickými rozdíly. Jevy, které jsme pak zkoumali v rámci empirické analýzy, byly dislokace doleva a doprava, *che polivalente*, *c'è* s aktualizací funkcí, vytýkácí vazba a nominativus pendens (anakolut). Jevy jsme podrobně popsali, dislokaci doleva jsme ještě specifikovali podle toho, který větný člen je dislokován – zda přímý předmět, nepřímý předmět nebo příslovečné určení.

Dále jsme se v teoretické části věnovali ještě proměnám jazyka v literárních dílech a rozdílům mezi psanou a mluvenou variantou neostandardu. V kapitole o literárním jazyku

jsme zmiňovali nadšení pro dialekt, které bylo hodně spojeno s obdobím neorealismu. Zásadní osobností v dalším vývoji jazyka literatury byl ovšem Italo Calvino, jenž prosadil psaní běžným hovorovým jazykem (*italiano medio*), přičemž tato tendence stále trvá, ač v dnešní době mají autoři ve výběru jazykových prostředků volnou ruku.

Kapitola o rozdílech mezi psanou a mluvenou variantou neostandardu ukazovala, že neostandard není pouhou mluvenou formou původního standardu (tento názor razil např. Luca Serianni). Neostandard se sice oproti *italiano letterario* na diamesické ose posunul více na stranu mluvenosti, ale rozhodně se nedá říci, že by lidé psali stejně, jako mluví. Vzhledem k tomu, že v rámci analýzy jsme se věnovali pouze psanému neostandardu (s tím, že jsme počítali, že v literárních dílech v pásmu postav bude napodobována mluvená řeč), potřebovali jsme jednotlivé varianty vymezit. V kapitole jsme podali výčet rysů, které patří pouze do psaného jazyka (např. nominální styl, složené spojovací výrazy, upřednostňování zájmena *ciò* před *questo* a *quello* apod.) a naopak rysy, jež působí příznakově hovorově (např. předložkový akuzativ, klitikum *gli* jako univerzální zájmeno pro dativ; *te* ve funkci podmětu místo *tu* apod.).

Následovala empirická část práce. Jako reprezentativní texty jsme vybrali tři sbírky povídek současných autorů (Stefano Benni: *Bar Sport Duemila*, Silvia Ballestra: *Compleanno dell'Iguana*, Niccolò Ammaniti: *Fango*), tři nejčtenější italské deníky (*Corriere della Sera*, *La Repubblica*, *La Stampa*) a tři nesespecializované týdeníky určené široké veřejnosti (*Vivo*, *Gioia*, *L'Espresso*). Všechny texty jsme stručně uvedli a poté následoval výčet jevů neostandardu, se kterými jsme se setkali. Na závěr empirické části jsme se pokusili o zhodnocení.

Analýza potvrdila existenci a výskyt všech syntaktických jevů neostandardu, kterými jsme se zabývali. Vybrané texty se od sebe stylisticky lišily a jednotlivé jevy v nich figurovaly nestejnou měrou, ale byly přítomné.

V literatuře hrál výběr jazykových prostředků velkou roli. Autoři samozřejmě znali *italiano letterario* i *italiano neostandard*. Neostandard používali k oživení svých příběhů a k dodání větší autentičnosti postavám. Některé ze zkoumaných jevů jsme tedy zaznamenali pouze v přímé a nevlastní přímé řeči, jiné se ale vyskytovaly i v pásmu objektivního vyprávěče.

Denní tisk při sdělování informací často potřeboval operovat s AČV a italský slovosled SVO proto leckdy nepostačoval. Bylo nutné využít prostředky rématizace, které se vyskytují právě v neostandardu.

Velmi častým jevem byla **dislokace příslovečného určení** (času nebo místa) **vlevo**. Setkali jsme se s ní ve všech zkoumaných textech. V literatuře v přímé řeči často docházelo i k opakování příslovečného určení zájmennou částicí *ci*.

Dislokace přímého předmětu vlevo byla dalším poměrně častým jevem. V literatuře se vyskytovala převážně v pásmu postav, v novinových textech sloužila často jako prostředek koheze (anaforické předsunutí, případně se vyskytovala ve větách, jež měly lineární strukturu narušenou vsuvkami), eventuálně jsme ji nacházeli v citacích.

Dislokace nepřímého předmětu vlevo se vyskytovala méně často než dislokace přímého předmětu, ale rozdíl v míře výskytu se nám nezdál nijak výrazný. V literatuře v přímé řeči byl nepřímý předmět většinou znovu opakován klitickým zájmenem nebo zájmennou částicí (*ci, ne*).

Dislokace vpravo byla již méně častým jevem. Někteří lingvisté ji zařazují pouze do mluvené řeči, my jsme se s ní avšak v rámci analýzy setkali nejen v pásmu postav a přímé řeči, nýbrž i v pásmu vypravěče/autora, kde ovšem byla řidší.

Vytýkací vazba se nejčastěji objevovala v denním tisku. Šlo opravdu o nejhojněji používaný prostředek enfáze. Kromě nejběžnější kladné oznamovací věty mívala formu záporu i otázky a častá byla i polovětná vytýkací vazba, kde byla nepravá věta vztažná uvozená *che* nahrazená infinitivem s předložkou *a*.

Che polivalente* a *nominativus pendens jsme zaznamenali především v literatuře v pásmu postav; věty s anakolutem bývaly někdy expresivně zabarvené. Troufáme si říci, že tyto dva jevy budou náležet spíše do mluveného neostandardu.

Velmi okrajově jsme se setkali s ***c'è* s aktualizací funkcí (*frase presentativa*)**. Týdeník *L'Espresso* se tomuto prostředku rématizace nevyhýbal, ale v ostatních textech jsme jej zaznamenali pouze v přímé řeči u Silvie Ballestry.

Kromě těchto jevů byla ve vybraných textech příznačná jednoduchá syntax na úrovni souvětí a převaha souřadných souvětí nad podřadnými. V podřadných souvětích

převažovaly vedlejší věty podmětné a předmětné. Souřadná souvětí byla často spojována asyndeticky. Zkoumané texty vykazovaly rysy neostandardu i na rovinách lexika a morfologie.

Příloha č. 1

Gaetano Berruto: Architektura italštiny

Bibliografie

Excerptované zdroje:

AMMANITI, Niccolò: *Fango*, Milano: Arnoldo Mondadori Editore, 1999

BALLESTRA, Silvia: *Compleanno dell'Iguana*, Milano: Arnoldo Mondadori Editore, 1991

BENNI, Stefano: *Bar Sport Duemila*, Milano: Universale Economica Feltrinelli, 1999

Corriere della Sera

La Repubblica

La Stampa, přístupné z www.lastampa.it

Gioia

L'Espresso, přístupné z espresso.repubblica.it

Vivo

Sekundární literatura:

BAZZANELLA, Carla: *L'uso dei connettivi nel parlato: alcune proposte*, In: *Sintassi e morfologia della lingua italiana d'uso. Teorie e applicazioni descrittive*, Atti SLI 17, Roma: Bulzoni, 1985

BENINCÀ, Paola: *Sintassi*, In: SOBRERO, A.: *Introduzione all'italiano contemporaneo. Le strutture*, Bari: Laterza, 1993

BERRETTA, Monica: *Il parlato italiano contemporaneo*, In: SERIANNI, L., TRIFONE, P.: *Storia della lingua italiana, Vol. II, Scritto e parlato*, Torino: Einaudi, 1994

BERRUTO, Gaetano: *Sociolinguistica dell'italiano contemporaneo*, Roma: Carocci, 1987

BRUNI, Francesco: *L'italiano. Elementi di storia della lingua e della cultura*, Torino: UTET, 1984

BONOMI, Ilaria: *La lingua dei giornali del Novecento*, In: SERIANNI, L., TRIFONE, P.: *Storia della lingua italiana, Vol. II, Scritto e parlato*, Torino: Einaudi, 1994

CORTELAZZO, Michele A.: *Italiano d'oggi*, Padova: Esedra, 2003

COLETTI, Vittorio: *Storia dell'italiano letterario*, Torino: Einaudi, 2000

D'ACHILE, Paolo: *L'italiano contemporaneo*, Bologna: Il Mulino, 2003

DARDANO, Maurizio: *Il linguaggio dei giornali italiani*, In: *Italiano d'oggi. Lingua non*

letteraria e lingue speciali, Trieste: Edizioni LINT, 1974

DARDANO, Maurizio: *Profilo dell'italiano contemporaneo*, In: SERIANNI, L.,

TRIFONE, P.: *Storia della lingua italiana, Vol. II, Scritto e parlato*, Torino: Einaudi, 1994

DE MAURO, Tullio: *Storia linguistica dell'Italia unita*, Bari: Laterza, 1965

GARIGLIANO, Paolo: *Sintassi della lingua italiana*, Catania: CUECM, 2002

HAMPLOVÁ, Sylva: *Mluvnice italštiny*, Praha: Leda, 2004

LESO, Erasmo: *Aspetti della lingua del fascismo. Prime linee di una ricerca*. In: *Storia linguistica dell'Italia nel Novecento*, Atti SLI 6, Roma: Bulzoni, 1972

LORENZETTI, Luca: *L'italiano contemporaneo*, Roma: Carocci, 2002

MARAZZINI, Claudio: *Breve storia della lingua italiana*, Bologna: Il Mulino, 2004

MARAZZINI, Claudio: *L'ordine delle parole. Storia di vocabolari italiani*, Bologna: Il Mulino, 2009

MARCHETTI, Ada G., FINOCCHI, Luisa: *Stampa e piccola editoria tra le due guerre*, Milano: Franco Angeli, 1997

MENGALDO, Pier Vincenzo: *Storia della lingua italiana: Il Novecento*, Bologna: Il Mulino, 1994

MIGLIORINI, Bruno: *La lingua italiana nel Novecento*, Firenze: Casa Editrice Le Lettere, 1990

SERIANNI, Luca: *Grammatica italiana. Italiano comune e lingua letteraria*, Torino: UTET, 1989

SERIANNI, Luca: *La lingua italiana tra norma e uso*, In: Marengo, C., Mondelli, G.: *Riflettere sulla lingua*, Firenze: La Nuova Italia, 1991

SIMONE, Raffaele: *Stabilità e instabilità nei caratteri originali dell'italiano*, In:

SOBRERO, A.: *Introduzione all'italiano contemporaneo. Le strutture*, Bari: Laterza, 1993

TESI, Riccardo: *Storia dell'italiano. La lingua moderna e contemporanea*, Bologna: Zanichelli, 2005

Sekundární internetové zdroje:

comune.re.it/manifestazioni/baobab/lettura2000/ballestra.htm

cronologia.leonardo.it/giornale.htm

giornalilocali.it/quotidiani/la-stampa.htm

giornalilocali.it/riviste/l-espresso.htm

niccoloammaniti.it

Summary

Syntactic Differences between Italiano Letterario and Italiano Neostandard

This diploma thesis focuses on two usages of Italian language: Italiano Letterario and Italiano Neostandard, and syntactic differences between these too. The aim of the paper is to list these differences, describe them and prove them as vital via an analysis of several contemporary Italian texts.

The thesis is divided into two basic parts. The first part is rather theory-focused and its aim is to define both terms Italiano Letterario and Italiano Neostandard, present the development of the language since the 1860, when Italiano Letterario was set, describe the main features of Neostandard (including the differences between written and spoken variations), briefly outline the changes of the literary language during the course of the 20th century and list and describe in detail the syntactic features of Neostandard.

First we described the language situation at time of Italian unification. There was an urge for a single language to be appropriate for every communication situation. The Lombardian writer Alessandro Manzoni, who dedicated all his life to the question of language, came up with the solution he had also applied in the ultimate version of his masterpiece *The Betrothed (I Promessi Sposi)*. The novel was written in the dialect spoken by educated Tuscans which became the new national language. However, at that time, the language was spoken only by about 3 % of the population. The majority spoke various dialects or even minority languages at home and with friends. It took the language more than a hundred years to be widely used in all communication situations.

We mentioned the major factors that contributed to the process of Italianization: mandatory schooling, increase of the literacy rate, internal migration, industrial development, mass media (first the daily press, later radio and television broadcasting).

The turning point was the Italian economic miracle from the mid-1950s to the early-1970s during which the nation transformed from an agricultural-based economy into one of the world's most industrialized and wealthy nations. As a result, more people had access to higher education, there was further internal migration and the Italian finally began to be the universal language. Dialects of some underdeveloped regions were perceived as a social stigma.

In the 1980s, Italian language eventually prevailed over dialects with 53.3 % italo-phonetic population. At the same time, linguists noticed some significant changes of the language in use. The new usage was called *Italiano Neostandard*, *Italiano d'Uso Medio* or *Italiano Tendentiale* and it diminished the distance between written and spoken language. Francesco Sabatini made a list of 35 features in which the new usage differed from the old one. The old usage had ignored them or considered substandard.

As our thesis is mainly devoted to the elements of syntax, we will focus on these: left dislocation, right dislocation, cleft sentence, *che polivalente*, hanging topic and presentative sentence with *c'è*. Apart from *che polivalente*, which became the universal subordinate conjugation, all of these features are fronting (topicalisation) devices. Left and right dislocations violate the standard Italian word order SVO.

The **left dislocation** can be further divided depending on the dislocated element. In our analysis, we treated separately **direct object L-dislocation**, **indirect object L-dislocation** and **adjunct L-dislocation**. All of them are considered to be rather common in Neostandard.

Some linguists say that the **right dislocation** belongs to spoken speech only. However, it can be found in written language as well but it is less common than the right dislocation.

Cleft sentence is nowadays widely used. Similar structures have been always present in Italian though language purists disapproved of it and considered it a gallicism.

Hanging topic may be still perceived as substandard. However, it does not belong to written language so we do not expect to find it during the analysis.

Presentative sentence with *c'è* is another fronting device frequent in spoken speech and present in written language.

Che polivalente is considered to belong rather to spoken speech.

The above listed features were subject to our analysis. We examined their occurrence in several texts written in contemporary Italian. Three types of texts were chosen: fiction,

daily press and magazines.

For the fiction, we chose three collections of short stories: *Bar Sport Duemila* by Stefano Benniti, *Compleanno dell'Iguana* by Silvia Ballestra and *Fango* by Niccolò Ammaniti.

As for the daily press, the selection was the three most read Italian newspapers: *Corriere della Sera*, *La Repubblica* and *La Stampa*.

Chosen magazines were *Vivo*, *Gioia* and *L'Espresso*, all of them published weekly. *Vivo* is a tabloid, *Gioia* is a women's magazine and *L'Espresso* resembles the daily press as it offers a portion of interesting news about politics, foreign affairs and culture.

The analysis proved our theoretical knowledge. All of the features listed above were present and vital, although some more than the others.

The most common feature was adjunct L-dislocation as we encountered it in all the texts in question. In direct speech in fiction, the dislocated element was often repeated by the pronoun particle *ci*, which is less formal.

Direct object L-dislocation was another common feature. Its occurrence differed depending on the text type. In fiction, we encountered this L-dislocation mostly in direct speech; in the newspapers articles it served mostly as a cohesive device or it was encountered in direct speech or quotations.

Indirect object L-dislocation was a rarer feature than the previous one but the difference in occurrence was not dramatic. Similarly to adjunct L-dislocation, in direct speech in fiction, the dislocated element was often repeated by clitical pronouns or pronoun particles *ci* or *ne*.

Right dislocation was a rather rare phenomenon. Still, we cannot agree with those linguists who consider it a part of spoken language only. Right dislocation was encountered not only in direct speech in fiction and in quotations in newspaper, but also in neutral narrative blocks.

Cleft sentence occurred frequently in the daily press. It was the most used device of emphasis. Apart from positive indicative statement, cleft sentences were used frequently as a negative, an interrogative and also an infinitive phrase (*a + inf.*).

Che polivalente and hanging topic occurred mainly in direct speech in fiction; statements with hanging topic were often expressive. We dare say these the phenomena belong still to spoken language only.

Presentative sentence with *c'è* occurred sporadically in our selection of texts. It was used by *L'Espresso* as a fronting device but apart from that, we encountered it only in direct speech in Silvia Ballestra's stories.

Our analysis proved that the new usage with its syntactic phenomena really exists. The syntactic features in question were part of both neutral and expressive statements. Moreover, the selected texts show Neostandard features at the morphological and lexical levels as well.

Riassunto

Le differenze sintattiche tra l'italiano letterario e italiano neostandard

La presente tesi di laurea si propone lo scopo di indicare e descrivere le differenze sintattiche tra i due usi della lingua italiana – l'italiano letterario e italiano neostandard. Con l'aiuto di un'analisi dei vari testi contemporanei poi possiamo dire quali i fenomeni sintattici del neostandard sono i più significativi nella lingua odierna.

La tesi è suddivisa in due parti. Nella prima parte definiamo entrambi termini in gioco, cioè l'italiano letterario e l'italiano neostandard (accenniamo anche gli altri termini – italiano d'uso medio e italiano tendenziale) e poi descriviamo lo sviluppo della lingua dagli anni Sessanta dell'Ottocento fino a oggi.

Cominciamo con la questione della lingua durante il periodo del Risorgimento. La lingua modello fu promossa dallo scrittore Alessandro Manzoni. Secondo lui le radici della lingua italiana andavano cercate solo in Firenze, cioè in quella città la cui lingua fa tutt'uno col dialetto, non è molto diversa dallo scritto ed è sostanzialmente parlata da tutti i cittadini. La sua visione della lingua presentò nella terza ed ultima edizione del suo romanzo *I Promessi Sposi*.

Al tempo dell'unità l'italiano era parlato da non più del 3 % della popolazione; il resto usava i loro dialetti materni. Naturalmente con la scolarizzazione, l'emigrazione forzata verso le zone industriali e con il trasferimento dei giovani di leva in tutto il territorio nazionale, l'uso della lingua italiana tendeva a imporsi sui dialetti.

Solo nel 1981 il numero degli italofoeni sorpassò quello dei dialettofoni monolingui. L'italiano finalmente diventò la lingua unitaria. Nello stesso tempo i linguisti notarono le nuove tendenze della lingua che avvicinavano lo scritto e il parlato. Francesco Sabatini ha addirittura fatto una lista di 35 tratti fonologici, morfologici e sintattici in cui questo nuovo uso è differente dall'italiano letterario. Noi concentriamo sui seguenti tratti sintattici: la dislocazione a sinistra, la dislocazione a destra, la frase scissa, la frase presentativa, il tema sospeso e che polivalente.

Nella prima parte della tesi abbiamo anche accennato le differenze tra il neostandard scritto e parlato, perchè nell'analisi lavoreremo solo con i testi scritti. Poi abbiamo parlato brevemente anche dello sviluppo della lingua letteraria nella seconda metà del Novecento. Tranne il che polivalente, tutti altri tratti sintattici appartengono tra i fenomeni di topicalizzazione.

La dislocazione a sinistra si può suddividere nella **dislocazione a sinistra dell'oggetto** e la **dislocazione a sinistra del complemento** (qui è importante se il complemento sia il complemento di termine oppure il complemento avverbiale). È un tratto abbastanza comune e ben attestato già nell'italiano antico.

La dislocazione a destra è meno comune e occorre più frequentemente nel parlato.

La **frase scissa** viene spesso condannata dalle grammatiche come gallicismo benchè sia presente nel sistema da secoli. È un tratto molto comune sia nel parlato che nello scritto. Può avere anche la forma della costruzione infinitiva con *a + infinitivo*.

La **frase presentativa** è un'altra costruzione molto diffusa nel parlato e presente nello scritto.

Il **tema sospeso** è per alcuni aspetti analogo con la dislocazione a sinistra, però l'elemento anticipato non è legato grammaticamente con il verbo. Per questo sempre viene considerato substandard. È comune nel parlato.

Che polivalente è diventato l'universale congiunzione subordinata che una gamma ampia di impieghi. È molto usato nel parlato.

La seconda parte della tesi è dedicata all'analisi dei testi contemporanei. Abbiamo scelto tre testi letterari, tre giornali e tre settimanali.

I testi letterari sono le seguenti raccolte di racconti: *Bar Sport Duemila* da Stefano Benni, *Compleanno dell'Iguana* da Silvia Ballestra e *Fango* da Niccolò Ammaniti.

Per i giornali abbiamo scelto i periodici più letti e diffusi in tutta l'Italia: *Corriere della Sera*, *La Repubblica*, *La Stampa*.

Le riviste settimanali in gioco sono il tabloid *Vivo*, il femminile *Gioia* e *L'Espresso* che offre attualità di politica, esteri e cultura e nello stile è molto simile ai giornali.

L'analisi dimostra che i tratti sintattici sono tutti presenti nel sistema, anche se la loro

frequenza differisce.

Il fenomeno più diffuso era la dislocazione a sinistra del complemento avverbiale. Era presente in tutti i testi.

La dislocazione a sinistra dell'oggetto era un altro tratto molto comune. Era molto frequente nella prosa (e nei giornali) nel discorso diretto. Nei giornali anche aveva spesso la forma dell'anteposizione anaforica.

La dislocazione a sinistra dell' complemento di termine era un fenomeno più raro ma sempre presente. Occorreva abbastanza spesso nella prosa.

La dislocazione a destra era diffusa quasi solo nella prosa nel discorso diretto anche se abbiamo trovato degli esempi anche nei giornali, perciò non possiamo dire che sia un tratto escluso dallo scritto.

La frase scissa era molto diffusa in tutti i giornali. La abbiamo trovata anche nelle riviste e nella prosa. Spesso occorreva nella forma della costruzione infinitiva.

La frase presentativa ci sembrava piuttosto rara. *L'Espresso* la usava come uno strumento di topicalizzazione e c'era anche presente nel discorso diretto nelle racconti di Silvia Ballestra.

Che polivalente e il tema sospeso erano frequenti soprattutto nella prosa nel discorso diretto. Le frasi con il tema sospeso erano spesso espressive. Si può dire che questi tratti sempre appartengano solo al parlato.

L'analisi ha mostrato che veramente c'è un nuovo uso della lingua italiana il quale ammette dei tratti che prima erano stati ignorati o considerati substandard. La scelta stilistica sempre è un ruolo importante ma abbiamo visto che i tratti neostandard erano presenti nei enunciati sia espressivi che neutrali. Inoltre, i testi scelti hanno mostrato anche tratti morfologici e lessicali del neostandard.